БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1960 ч.
ЯНВАРЬ
29
ПЯТНИЦА
№ 23 (4508).

Өртээ 20 көп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

Политиктиг болгаш эртем-билиглери нептередириниң Бүгү-эвилел ниитилелиниң үшкү съездизи (1 арын).

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылын күш-ажылчы белектер-биле демдеглээр (1 арын).

Совет кижилерге аъш-чем продуктулары хөй болзун дээш (1 арын).

БИСТИҢ ОБЛАСТА (1 арын).

Мал ажылында харыысалгалыг үе (2 арын).

Ийи көдээ Советте (2 арын).

Х. Алдын-оол.— Бешки класстың төрээн дыл программазының дугайында (2 арын).

А. Лепешнин.— Эң эки хана солун дээш конкурс (2 арын).

Юрий Кюнзегеш.— А. П. Чехов дугайында бодал (3 арын).

Д. Куулар.— А. П. Чеховтуң тыва литературага салдары (3 арын).

Ш. Кочага.— Күүлүг талант (3 арын).

Г. Азовцев.— Улуг улустуң улуг оглу (3 арын).

Алдарлыг ойну даштыкыда демдеглеп турары (4 арын).

Индия Республиканың 10 чыл оюн байырлаары (4 арын).

Акы-дүмалышкы Афганистанга дузаламчы (4 арын).

Чоннуң кижи санынга онзаштыр продукция бүдүрериниң деңнели деп чүл? (4 арын).

Францияның хөй-ниитизи Алжирде үймээнни буруу шаап турар (4 арын).

АНЫЯК ТАЛАНТЫЛАРНЫ БҮГҮ ТАЛА-БИЛЕ ДЕТКИИР

...Чаартыкчы күзел-биле
Чалгыннанган чүректиг бис,
Чүү-даа берге дужуп келзе
Шүглүп үнер күштүг-ле бис.
Чалгаан тугун чалап туткан
Чалыы тыва оглу, кызы
Фестивальчы
Ырывысты
Бедиктерже
Ужудар бис!

Бо болза обласка элээн сураглыг апарган «Тыва фестиваль ырындан» одуруглар-дыр. Талантылыг аныяктар С. Молдурга биле Б. Чүлдүм-Сүрүңнүң чогаадып бижээни бо ырыны радиодан болгаш концерттерден сеткил ханыышкыны-биле дыңнап турар бис.

Эгелеп чоруур ол аныяк чогаалчының-даа база бот-тывынгыр композиторнуң-даа ады оларның бо ырызы дег сурагжыраан-на харын. Ынчалзажок олар кайызы-даа талантылыг аныяктар-дыр. Ылаңгыя С. Молдурганың бижээн шүлүктериниң саны ындыг хөй эвес-даа болза олар бедик идеялыг, утка-шынарлыг база уран-чечен болгаш ажыл-ишчилерни күш-ажылче чалгыннандырып турар одуруглар бар.

Бисте бо дег талантылыг аныяк чогаалчылар, бот-тывынгыр композиторлар, ыраажылар, хөгжүмчүлер, уран шеверлер, шуткукчулар дээш талантылыг кижилер хөйү-биле илереп, оларның уран-чечен чогаадылгалары, кылыглары үүгле Тывада эвес, ооң девискээриниң ырак даштында безин сураглыг апарган. Ол болза бистиң чүртүвуска бүгү националдарның политиктиг болгаш экономиктиг хөгжүлдениге, оларның күүне талазы-биле бот-эргезин бадыткап тургузарынга база социалистиг утка-шынарлыг национал хевирлиг культуразының чечектелиишкининге калбак делгемни ажыткан Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызы-дыр.

Областа талантылыг аныяктарның өскени-биле холбаштыр ырның болгаш хөгжүмнүң күштүг коллективтери тыптып турарын демдеглээри черле өөрүнчүг. Оларның репертуарында совет композиторларның чогаалдары-биле чергелештир делегей классиктериниң чогаалдары безин кирип турар. Ындыгларның чижээнге Туранда башкылар болгаш Чаа-Хөлде эш Базыр-оол удурткан ниити ыр коллективтерин киирип болур. Ооң-биле холбаштыр областа Бүгү-россияның ыры ниитилелиниң салбыры түскай профессионалдыг атты алыры-биле ажылдап турар.

Бот-тывынгыр уран үүл бөлүмнеринден ёзулуг мергежилдиг ыраажы, хөгжүмчү, танцычы артистер дешип үнгүлээн. Чижээ, амгы үеде обласка элээн сураглыг ыраажы артис апарган Оюн Болдукпан мурнунда Тандының уран үүл бөлүмнериниң бир идепкейлиг киржикчизи болгай, а Каа-Хем районнуң Ильинка көдээ клубунуң эргелекчизи турган Семен Бухтуев ам Чадаанада ургларның музыка школазының директору. Каа-Хемде «Тиилелге» колхозтуң кадарчызы «Салчак Ундушпан» дугайында ооң бижээн ырызының сөзү болгаш аялгазы бөлүк чаа ырылар-биле кады чоокта чаа хүлээп ап турда, бедик үнелелди алган. Ооң өске-даа ындыг таарымчалыг чижектерни көргүзүп болур.

Улусчу талантыларның талазы-биле областың культура албан черлери, улустуң чогаадылга бажыңы чамдык ажылдарны чорудуп турар болбайн-аан. Ылаңгыя эрткен чайын областың бот-тывынгыр уран үүл бөлүмнериниң көрүлдези болган, ооң соонда чонар-даштан база ыяштан янзы-бүрү үүлдер чазаар шеверлернің кылыгларының делгелгезин организастаан, улустуң чогаадылга бажыңының шугуму-биле чамдык бот-тывынгыр композиторларның ырларын түс-түс парлаан.

Ооң-биле холбаштыр талантылыг аныяк кижилерни илередир, оларны бүгү тала-биле деткиир, хөгжүдер талазы-биле ажылдар бисте ыракта-ла четпес тургустунган дээрзин шуут чугаалаар херек. Кол четпес үүл болза, олар-биле ажылды доктаамал чорутпас болгаш үүгле кандыг-бир көрүлделер, фестивальдар, делгелгелер болу бээрге ынчан кээп дүвү далаш-биле хөделир чоруктуң бар болуп турарында. Ынчангаш кандыг-бир фестивальга, көрүлдеге киржи каапкаш олчаан баар таварылгалар бар. Чижээ, мурнунда Бүгү-россияның көрүлдезинге элээн чедиишкинниг ойнаан, областа бир эки ыраажы Түлүш Тензинмаа чогум-на ындыг болуп турар.

Талантылыг аныяктарга мергежилдиг дуза көргүзер, оларның теоретиктиг билиин болгаш практиктиг мергежилин бедидер талазы-биле областың культура эргелели, ында улустуң чогаадылга бажыны (директору турган С. Пюрбю), ССРЭ-ниң совет чогаалчылар эвилелиниң Тыва салбыры (харыысалгалыг секретары О. Саган-оол) багай ажылдап турар. Ооң ужурундан оларның чамдык чогаадылгалары, уран шевер кылыглары амыдырал-биле сырый холбашпаан, чавыс деннелдиг, бот-боттары-биле дөмейлешкек болуп турар. Чоокта чаа ырылар хүлээп ап турда бот-тывынгыр аныяк композиторлар Баазан-оол биле Т. Тановтун бижээн аялгалары чогум-на шак ындыг болганын комиссияга демдеглээн.

Улустуң чогаадылгалары, чечен чогаал, уран үүл, музыка чоннуң амыдыралы-биле, коммунистиг тургузуушкинниң практиктиг сорулгалары сырый холбашкан турарын бистиң партиявыс негеп турар. Ол дугайын «Амгы үениң байдалында партия пропагандазының сорулгаларының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында база чугулалап айыткан. Ынчангаш талантылыг аныяк кижилериниң чогаадылгалары, уран шевер ажылдары ол бедик негелдени хандырган турзун дээш оларның ажылынче доктаамал кичээнгейни салыр ужурлуг.

Чоннуң аразында бот-тывынгыр, композиторлар, чурукчулар, аныяк чогаалчылар, чазаныр уран шеверлер дээш өске-даа талантылыг кижилер бар үүве төлээде, оларның билиин бедидери-биле улустуң чогаадылга бажыны семинарларны, курстарны организастаар хүлээлгелиг. Ылаңгыя оларның чогаадылга ажылының талазы-биле конкурстарны, делгелгелерни, көрүлделерни база тускай кежээлерни үүге организастап болбазыл? Черле болур. Ындыг ажылдар бо талазы-биле күжүн шенеп чоруур талантылыг кижилерни хей-аът киирер апаар. Улустуң уран үүлүнүң талазы-биле талантылыг аныяктарның ажылын чер-черде партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары, культура-чырыдыышкын албан черлери хүн бүрү углап, баштаар, бот-тарының холунга алыр ужурлуг.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылын күш-ажылчы белектер-биле демдеглээр

Москва чоогунун бүдүрүлге коллективтериниң эгелээшкини

Глуховонуң В. И. Ленин аттыг хөвен-саазын комбинадының коммунистиг күш-ажыл бригадалары чугула эгелээшкиниң инициаторлары болган. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылынга алдар кылдыр күш-ажылчы белектериниң бүгү улус фондузун тургузар деп кыйгырыгны олар Москва чоогунун үлетпүр бүдүрүлгелериниң бүгү коллективтеринге үндүрген.

Глуховонуң эр, херээжен аргыкчыларының эгелээшкинин «Электростальдың» металлургтары, Купавинскиниң нарын шекпен фабриказының, Щелковскинин хөвен-саазын комбинадының, «Микропровод», «Подольсккабель» заводтарның, көдээ ажыл-агый машина тудуунун Люберецк заводунун болгаш өскедаа бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары изии-биле деткээн. Олар болза камнаттынган чиг-этке, дузалал материалдарынга болгаш электроэнергияга квартада бир хүнден эвээш эвес ажылдаар деп социалистиг хүлээлгени алганнар. Баштайгы ындыг хүн болза апрельдиң 22 болур, ынчан бүгү Совет чурт болгаш депшилгелиг кижи төрелгетен В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылын демдеглээр.

Ореховонуң хөвен-саазын комбинадының ажылдакчылары камнаттынган чиг-этти болгаш электроэнергияның күсели-биле ол хүн пландан ажыр 385 муң метр янзы-бүрү постерни бүдүрүп үндүрерин шиитпирлээн.

(СЭТА).

Совет кижилерге аъш-чем продуктулары хөй болзун дээш

Картофельден, кукурузадан, ногааладан, чимистерден болгаш виноградтан аъш-чем продуктуларын бүдүрерин көвүдедир болгаш оларның шынарын экижидер талазы-биле база ол продуктуларны садыглаарын калбартыр талазы-биле хемчеглериниң дугайында доктаалды СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели үндүрген.

Картофельге болгаш ногааларга чоннуң хереглелдерин эң чоокку чылдарда долдур хандырарын, чаа болгаш ол хевээрзин донурган чимистер-биле, каттар-биле, виноградбиле болгаш кукуруза-биле чонну хандырарын дыка экижидерин, томаттардан болгаш өске-даа ногааладан, виноградтан, чимистерден болгаш каттардан амданныг хандыларны, а ол ышкаш уруглар чеминиң продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедирин доктаалда көрүп турар.

Аъш-чем продуктуларының ассортиментизи калбарар, кукурузаның чигир-биле глазирлээн болгаш дуступ тускай чемин, кукуруза палочкаларын, үстү бүдүрерин организастаар. Сироптарны, дүрген донуучал чимистерни, арыглаан натуралдыг хандыларны ажылдап кылыры, чимис-ногаа консерваларын бүдүрери дыка көвүдээр.

Доктаал-биле доктаатынган онаалгаларны күүседири-биле 1960 — 1965 чылдарда чаа бүдүрүлгелерни, цехтерни болгаш кадагалал черлерин ажыглалга киирерин планнап турар. Оларны тударынга, а ол ышкаш ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаарты дериринге болгаш калбартырынга чеди чыл планының контроль чурагайларында көрдүнген капитал салыышкыннарның хемчээлинден ажыр 1836 миллион рубльди бээр.

Колхозтарга болгаш совхозтарга ногааларны, каттарны болгаш виноградты эргежок чугула хемчээлге болгаш ассортиментиге бүдүрер болгаш белеткээр чоруктуу организастаарын төлевилеп турар.

Колхозтарның болгаш көдээ чоннуң күжү-биле черлик каттарны, чимистерни болгаш мөгүлерни чыырын, белеткээрин болгаш чемге таарыштыр кылырын база республикалар аразының планнарын ёзугаар оларны сөөртүрүн калбак хемчээлдии-биле организастаарын Центросоюзка, республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ажылчы чоннар депутаттарының крайлар болгаш областар Советтериниң күүскомнарынга саналдаан.

Ногаа-чимис садыгларының санын 1958 чылга бодаарга 1965 чылдың төнчүзүнге чедир ийиден эвээш эвес катап көвүдедирин СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин доктаалында көрүп турар. Столоваяларга болгаш фабрика-кухняларга чаа аъш-чемнерни белеткээрин организастаары, школаларның, техникумнарның болгаш дээди өөредилге черлериниң столоваяларынга база буфеттеринге эртенги чемнер кылдыр кукуруза мандаңкарын болгаш кукурузаның сүтке холуур чемин калбаа-биле ажыглаарын көрүп турар. Москвага, Ленинградка, эвилелдешкен республикаларның найысылаларынга, областар болгаш крайлар төптеринге ногааладар, кат-чимистер, кукурузадан кылыглар болгаш өске-даа продуктуларны калбак ассортимент-биле садыглаарының тускай магазиннерин ажыткыларын планнап турар.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин чаа улуу-биле кызырар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң IV сессиязының хүлээп алганы хоойлуну ёзугаар шериг чарыгдалдарын эвээжеткениниң хосталып келир акшахөренгиниң күсели-биле чонга аъш-чем продуктуларын бүдүрерин калбартыр талазы-биле хемчеглерни акшаландырарын чоруткан турар ужурлуг дээрзин СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктааткан.

Чер-черге организакчы улуг ажылдарны калбартырынче, совет кижилер улам-на хөй янзы-бүрү хоолулуг болгаш амданныг чаагай чем продуктуларлыг турар төлээде салдынган сорулгаларны чедиишкиннии-биле күүседирин хандырарынче республикаларның, крайларның, областарның болгаш районнарның организацияларын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кыйгырган.

(СЭТА).

А. П. Чеховтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга

А. П. Чехов болгаш А. М. Горький.

А. П. ЧЕХОВКА ТУРАСКААТКАН ДЕЛГЕЛГЕ

«...Бис шуптувус чөн бис, ынчангаш бистиң кылып турар бүгү-ле эки үүлдеривис дээрге чоннуң хереэ-дир» деп, А. П. Чеховтуң демдеглел дептериниден алган бо сөстер-биле улуг чогаалчының төрүттүнген хүнүнден бээр үүс чыл болган оюнга тураскааткан делгелгениң экспозициязы эгелээн. ССРЭ-ниң В. И. Ленин аттыг күрүне библиотеказынга январь 26-да ол ажыттынган.

Чеховтуң чогаалдарын, ооң чагааларын, ооң хөй-ниитичи ажыл-чорудулгазының документилерин делгелгеге келгеннер көргеш, чогаалчының бодунуң чонунга кайы хире ханы болгаш кезээде ынак, база Россияның амыдыралы-биле ооң кайы хире үзүлбес холбаалыг чораанын билип алырлар.

Сөстүң ол улуг уран чурукчузунуң хол-биле бижээн чогаалдары В. И. Ленин аттыг библиотекада шыгжаттынган. Ында ооң диригг чорда-ла баштайгы парлаттынып үнген чогаалдарындан эгелээш ам бо хүннерде парлаттынып үнген чогаалдарынга чедир бүгү номнар бар. 1880 чылда үнген «Инелик» деп журналдың он дугаарының бир арнын ажып каан. Ында Чеховтуң чогаал ажылын ооң эгелээни, ооң бүгү амыдыралының маадырлыг чоруу болу бергени «Эртемден кожамга чаагам» деп чогаалы парлаттынган. «Оттурукчу», «Бузундулар», «Соңгу чук», «Артист» болгаш «Өг-бүле» деп эрги орус журналдарның, парлалга черлериниң аттары көзүлгүлээр. Оларда — Чеховтуң рассказтары, тоожулары болгаш бичии чогаалдары бар.

Кол үндезилекчилериниң бирээзи А. М. Горький болур «Билиг» деп журналда 1904 чылда Чеховтуң сөөлгү «Душтук» деп рассказы парлаттынган. Ол барымдаа база-ла онза солун. Ол дээрге XIX болгаш XX үүс чылдарның аразында орус чонга үнелиг ийи кижиниң—Горький биле Чеховтуң чоокшулаашкының көргүзүп турар. Оларның улуг найыралын, чагаа бижик солчуп турганын болгаш ужуражылгаларын делгелгеде тускай салбыр кылдыр киирген.

Чоннуң ынакшылы Чеховка улуг. Ол дугайын ооң чогаалдарын парлап үндүрүп турары болгаш оларның тиражтары чугаалап турар. Бистиң чүртүвуска үүгле Совет эрге-чагырганың чылдарында безин шылгарацгай чогаалчының номнарын 1191 катап 54 миллион 649 муң тиражтыг кылдыр парлап үндүрген. Делегейниң улустарынга ооң ады алгын алдаржаан. Ооң рассказтары Европаның, Американың, Азияның 36 дылдарында—кыдат, англи, француз, турк, япон, хинди болгаш өске-даа дылдар кырында очулдуртунган.

(СЭТА).

А. П. Чеховтуң өг-бүлези. Олурарлар—иези Е. Я. Чехова, А. П. Чехов, турарлар—чогаалчының дунмазы М. П. Чехова болгаш каданы О. Л. Книппер-Чехова.

БИСТИҢ ОБЛАСТА

Тудугжуларның чарыжы

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелелиниң № 1 тудуг участогунда ажылдап турар бригадаларның чоокта чаа каттышкан хуралы болган. Аңаа эрткен чылдың түңнелдерин чугаалашкан.

Чеди чылдың баштайгы чылы — 1959 чылда комбинаттың № 1 участогунуң ажылчыннары күш-ажылчы улуг чедиишкинни чедип алган. Участоктуң ажылчыннары чылдың бүдүрүлге планын эки күүсеткен, декабрь айның планы ниитизи-биле 111 хуу күүсеттинген.

Участокта 12 тудуг бригадалары түс-түс объектилерде ажылдап турар. Оларның аразында калбарган социалистиг чарышка бирги черни эш Кара-оолдуң бригадазы алган. Ол бригаданың кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисешпишаан, эрткен чылын бүдүрүлге планын ай санында 150—200 хуу күүседип келген. Бригаданың дашчылары коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп чаагай атты чедип алганнар. Эш Кара-оолдуң бригадазынга шилчиир Кызыл тукту хуралдан тывыскан.

Ооң-биле чергелештир С. Мокураштын, Давурецевтиң, М. Кодуроолдуң бригадалары боттарынга алган хүлээлгелерин эки күүседип турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болуп эрткен сессиязының дугайында ол хуралга тудуг эргелелиниң начальниги эш Серов информацияны кылган. Бүгү делегейге мөңге тайбын дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин ажылчынар изии-биле деткивишаан, Төрээн чуртунуң күчү-шыдалын быжыглаар дээш улам күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнгеннер.

Тус-тус бригадалар бот-боттарының аразынга социалистиг чарышты чаргаш, боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алган. Бистиң бригадаысты эш В. Букул-оолдуң бызаңчылар бригадазы социалистиг чарышка кыйгырган. Оларның санаалын деткивишаан, бригадалар аразында социалистиг чарышка бирги чер дээш демисежирин хүлээнген бис.

Т. КУЖУГЕТ,
комплексилиг бригаданың бригадири.

Бригада ажылын үргүлчүлеп турар

Барыын-Хемчик райкүүскомнуң чанында коммунал хандырылга конторазы (начальниги эш Бичен-оол) район төвүнде чорудуп турар улуг тудугларның аразында 100 орунну гостиницаны эрткен чылды сөөлзүредир тудуп эгелээн.

Ында 12 кижи составтыг бригаданы Михаил Мөчек-оол удуртуп турар. 1934 чылда-ла Кызылга тудугжуларның алды ай хуусаалыг курузунга өөренгеш, ооң бээр ол колдуунда тудугга ажылдап келген. Дуржулгалыг бригадир бодунуң бригадазының ажылын эки организастааш, улуг тудугнуң даш каъдын эрткен чылдың ноябрь айга чедир салып дооскан. Ам ооң кырын цементилээш, дараазында каъдынын ханаларын тудуп үндүрер ужурлуг. Соок үеде ол ажылды чорударга берге болуру билдингир.

Ындыг болза-даа бригада бодунуң ажылын ара соксатпаан. Тудугнуң ханаларынга болгаш өске-даа кезектеринге тааржыр тудуг ыяжын белеткеп алырын тудугжулар шиитпирлээн. Олар декабрь айда тайгаже организастыг үнгеш, контораның берген планын ёзугаар муң кубометр ыяшты кезип, машина оруунга үндүрерин январьның эгезинге чедир доозуп алган. Олар ам тудуг ыяжын сөөртүр ажылды чедиишкинниг чорудуп турарлар.

— Бистиң бригадада бызаңчы Удукай, дашчы Мөңге олар онза идепкейлиг ажылдап турар. Чылыг дүжери билек-ле ол тудуувустуң ажылын катап эгелээш, май айга чедир ханаларын тургузарын, а ноябрь эгезинде ону ажыглалга бүрүн киирерин шиитпирлеп алган бис. Чеди чылдың ийиги чылында ол хүлээлгевисти күүседириңге шупту шиитпирлиг бис—деп бригадир Михаил Мөчек-оол чугаалап турар.

Л. САЛЧАК.

Малчыннарга чаа магазин

Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң төвүнде улетпүр бараанларының база аъш-чемниң магазиннери ажылдап турар. Ынчалза-даа колхозтуң девискээр шөлү улуг болгаш чамдык малчыннар колхоз төвүнден барыкла 80 километр хире ырак черлерде чурттап турарының хараазы-биле ол магазиннер малчыннарны четпес хандырып турган. Ылаңгыя колхозтуң Хоолу, Ирбитей болгаш Ак-Чыраа, Сарыг-Хөлде малчыннарынга ында-хаая көжер садыглар болгаш райпонуң автолавказы чедип турзадаа чугула хереглелдиң далган, шай, таапкы, пөс аймаа бөлгаш чайгы, кышкы янзы-бүрү идик-хептер ышкаш бараанны малчыннарга чедишпес турган. Бо талазы-биле Ак-Чыраага малчыннар садыын тургузар дугайында айтырыгны ында чурттап турар колхозчулар колхоз баштаар черинден эгелээш районнуң удуртур организацияларынга чедир тургузуп келген.

Ону барымдаалааш, райпо баштаар чери, колхоз-биле чогуур дуурлуганы кылгаш, Ак-Чыраада малчыннар садыын тургускаш, колхозчу коммунист эш Давын-оолду эргелекчилеткен. Ам ында байдал таарымчалыг болган болгаш ыракны кыштагларда малчыннарның материалдыг чаагай байдалы мурнукузундан экижээн. Малчыннар боттарынга чугула хереглелдиң бараанларын долузу-биле садып алыр аргалыг болган.

Т. ЧЫМБАЛАК.

Чаа тудуглар

Таңды районнуң «Межегей» совхозта тудуг ажылы багай эвес чоруп турар. Совхозтуң тудугжулары бо чылдың эгезинден эгелээш совхоз төвүнде элээн каш улуг тудугларны тудуп эгелээн. Ында чаа столоваяның, аъш-чем магазинниң бажыңнарының ханалары бүрүн салдынган. Ооң аңгыда тракторлар гаражының, мал эмнээр черниң тудуглары база үргүлчүлеп турар.

Бо тудугларда ажылдап турар бызаңчылар эштер Пономарев, Чернышов, Артаа болгаш ооң-даа өскелер хүннүң ажыл нормазын үргүлчү 150—170 хуу күүседип турарлар.

Политиктиг болгаш эртем-билиглери нептередириниң Бүгү-эвилел ниитилелиниң үшкү съездизи

Январь 26-да Кремльдиң Улуг ордузунга политиктиг болгаш эртем-билиглери нептередириниң Бүгү-эвилел ниитилелиниң үшкү съездизи ажытты нган. Съездиге чүрттүң эвилелдешкен республикаларының, крайларының болгаш областарының төлээлери келген.

Президиумнуң ложаларынга эштер А. Б. Аристов, Л. И. Брежнев, Н. Г. Игнатов, О. В. Куусинен, А. И. Микоян, Н. А. Мухитдинов, М. А. Суслов, Н. М. Шверник, П. Н. Поспелов, А. Н. Косыгин, Д. С. Полянский көстүп келирге, чыылганнар адыш часкаашкыннары-биле уткаанар.

Съездини Ниитилелдиң хоочун кежигүннериниң бирээзи, ужарчүүл техниказының кол конструктору академик А. Н. Туполев ажыткан.

Ооң соонда төлээлер съездиниң удуртур органнарын соңгаан.

Чыылганнар съездиниң хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Президиумун улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары эш П. Н. Поспелов политиктиг болгаш эртем-билиглери нептередириниң Бүгү-эвилел ниитилелиниң үшкү съездизинге Коммунистиг партияның Төп Комитединиң байырлыг чагаазын номчаан. Съездиниң төлээлери ол байырлыг чагааны улуг көдүрлүүшкүн-биле уткаанар.

Съездиниң хүн чурумунда: Бүгү-эвилел ниитилелиниң баштаар черинин ажылының дугайында отчёт, ревизия комиссиязының отчёду, Ниитилелдиң Уставынга өскертилгелер дугайы, баштаар черни болгаш ревизия комиссиязын соңгууру.

Бүгү-эвилел ниитилелиниң ажылчорудулгазының дугайында илеткелди баштаар черниң даргазы академик М. Б. Митин кылган.

(СЭТА).

Мал ажылында харыысалгалыг үе

☆ ☆

Хойжунуң хүлээлгези

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң доктаалын өвүр районнуң «Торгалыг» кедээ ажыл-агый артелиниң малчыннары калбаа-биле таныжып, 1960 чылда малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни ап турарлар.

Оларның аразында мурнакчы хойжу эш И. Ыйманың алган хүлээлгези бедик. Ол 578 баш хайнак хойларны кадарып турар. Чоокку хүннерге чедир төрүттүнген 310 хураганны хойжу менди доруктуруп турар. Баштай оолдаан хойларны эдержилгеге киирип, чылда ийи катап төлду ап турган, 100 хой бүрүзүнден 150 хураганны, хой санындан ортумаа-биле 3 кг 540 грамм дүктү алыр деп бедиткен хүлээлгени хойжу Ыйма бодунга алган.

— Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры хойжу Лопсанчаптың үлегерин эдербишаан, төрээн колхозумнуң чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседиринге күш-ажылчы үлүүмнү киирер дээш күүмнү харамнанмайн ажылдаар мен — деп, ол бүзүрелдиг сөзүн чугаалап турар.

Н. ДАМДЫН.

Бызаа ажаакчызы

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң Кызыл-Хавак фермазының бызаа ажаакчызы Маңнай ирей ол ажылынга 8 чыл болган. Чыл бүрүде төрээн инек бүрүзүнден оон бызаазын менди ап келген. Фермага чаа ажылдап кирген аныяктарга бызааны канчаар ажаап өстүрер дугайында практиктиг сүмени берип турар.

Бызааларны канчар чемгерер, ажаар дугайында зоотехник эш Көңгар-биле ол үргүлчү сүмележип келген. Ам фермада бызаалаан 35 инектиң 35 бызаазы менди доругуп турар. Ниитизи-биле 91 инектен 93 бызааны чидириг чокка өстүрерин бызаа ажаакчызы социалистиг хүлээлгезинде айыткан.

О. ХОМУС-ООЛ.

Кадарчыларның негелдези

Мал кыштаглаашкынының харыысалгалыг үезинде малчыннарның амыдыралы-биле таныжып, оларның негелделерин хандырар туржук, Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң баштаар чери ол дугайында кандыг-даа хемчеглерни чорутпаан. Оон ужурунда чамдык кажаалар таарымча чок черлерде туттунгулаан. Чижээ, ирт кадарчызы Сюрюн-оолдуң кажаазын суг чара алган хоргалда туткан. Кажан часкаар хар эрип турар үеде ол кажааже эрээн суг бадып турар. Кажааны эде тудар дээш кадарчылар колхоз баштаар черинге айтырыгны тургусса-даа, ол айтырыг шиитпирлеттинмээн.

Оон аңгыда колхоз баштаар чери малчыннарның амыдыралы-биле шуут танышпайн турар. Ол чорук оларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктап турар. Чайын септелге кылбаанындан хойжуларның кыштагларында бажыңнары соок, шалазы чок, соңгалары кылдынмаан. Шак ындыг байдалда Х. Достак, Мөкүй-оол таваржып турар.

Чугула хереглелдернин барааның малчыннарга чедирбейн турар. Кышкы хеп дугайында малчыннар негелде тургузарга боттарынар тыпкылап алынар деп бригадир Ф. Д. Иванов чугаалааш, тоомча бодавас. Ынчангаш аъш-чем продуктуларын болгаш идик-хеп садып алыр дээш Саргалдан Сарыг-Сепче (50 км) бир хойжу ыяавыла чоруур ужурга таваржып, чораан херээн бүдүрүп алыры-биле 2—3 хона бээр, а ол үеде оон коданынга чүү болу бербес боор.

Бо дугайында бригадир эш Ивановка чугаалааргa, садыгны организастаар бис деп аазаашкын кылгаш, оон соонда сураг баар. Ынчангаш малчыннар оон ажылга харыысалга чок болгаш шүшпенин кайгап, колхоз даргазы эш Ломаев ындыг кижини канчап ажылга хүлээп алган чоор деп чугаалажып турар.

Колхозтуң мал ажылынга сеткилинден сонуургалдыг кижилерни шилип алыры чугула. А херек кырында байдал ындыг эвес. Колхозтуң зоотехниги эш Мачалова ырак кыштагларда малчыннарның ажылы-биле таныжып көрбес, үүгле чоокта хаван фермазын кезииринге кызыгаарлаттынып турар. А мал эмчизиниң хүлээлгезин күүседип турар эш Иванов коданга келгеш, чаңгыс-даа малды боду эмнеп көрбээн. Ол эмнерни кадарчыга бергеш ынчаар мынчаар эмнээр сен дээш Сарыг-Сепче хап чоруй баар. Бир эвес мал өлген болза ол ону көруп шинчивейн, хойжуларның аксы-биле акт тургузуп каарынга өйлежир. Ындыг ёзу барымдаалаан тускай эртемниглерниң колхозка бичии-даа дузазы чок. Оларның орнунга ажылгыр, колхозтуң херээнге ёзулуг бердинген кижилер херек деп хойжулар негеп турарлар.

С. СЕРЕН.

Эки медээлер

Өвүр районнуң Торгалыг чеди чыл школазының башкылары дыштаныр хүнде «Торгалыг» колхозтуң Сарыг-Алаак фермазынга шефтеп чорааннар. Башкылар фермага баргаш, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң IV сессиязының материалдарын малчыннарга таныштырган.

Ол ышкаш херээжен башкылар саанчыларга дузалажып, инек, бызаа кажааларының иштин аш-тамаканнар, а база бир чамдык башкылар школаның машиназы-биле фермага сиген сөөртүп эккеп бергеннер.

Т. САНДАН.

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң комсомолчулары болгаш аныяктары кедээ клубка база библиотекага одаар ыяшты белеткеп алыр деп шиитпирни үндүргеш, комсомол эге организациязының секретары М. Базырның удуртулгазы-биле тайгаже үнүпкеннер.

Үүгле баштайгы чаңгыс хүннүң дургузунда 40 кубометр ыяш белеткеттинген. Комсомолчулар К. Деспит-оол, М. Баян-оол, М. Манзат-оол, О. Чылбак-оол олар 3-3 кубометр ыяшты белеткээннер. Комсомолчулар одаар ыяш белеткелин дооскаш, дагда малчыннарга барып, мал кажааларының көржөңин хооруп үнер деп турарлар.

В. САТ.

Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг кедээ ажыл-агый артелиниң баштаар чери колхозчулардан ийи бригаданы үскеш, школаның 1960 — 1961 өредилге чылында одаар 2500 кубометр ыяжын белеткээри-биле тайгаже чоруткан. Баштайгы 7 хонукта 870 кубометр ыяш белеткеттинген.

М. АСПАН-ООЛ.

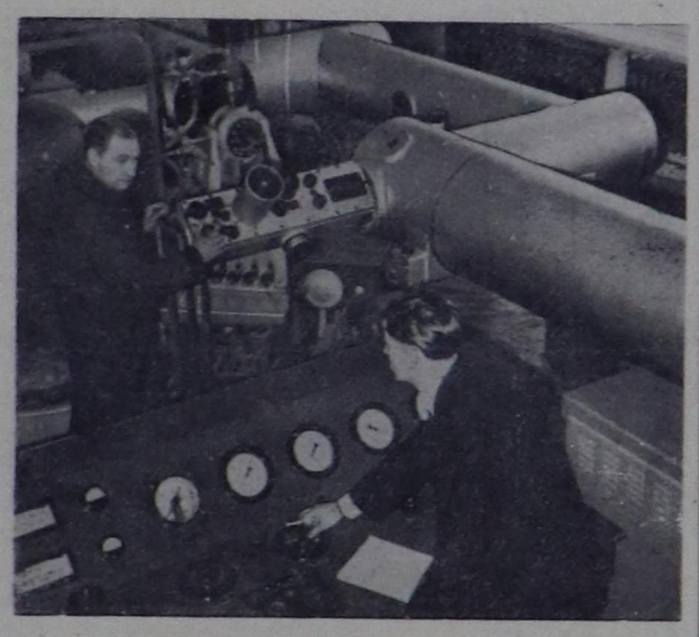

Москва. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының шимчедикчилер лабораториязы «Волга» болгаш «Москвич» автомобильдерниң шимчедикчилериниң кывар үүлдү камналгалыг чарыгдаар чоруун бедидер талазы-биле ээлээн каш ажылдарны кылып дооскан.

Чурукта: техниктиг эртемнерниң кандидады Ю. Б. Свиридов (оң талазында) биле механик А. К. Зверевтиң кывар үүлдер кывыышкынын шинчилээр чаа станокту таарыштырып турары.

Фото **В. Хухлаевтии.**
СЭТА-ның фотохрониказы.

Бешки класстың төрээн дыл программазының дугайында

Партияның болгаш чазактың школаларны эде тургузар дугайында ап чоруткан хемчеглерин амыдыралга боттандырар талазы-биле области эвээш эвес ажылдар чоруттунган болгаш чоруттунуп турар. Ылаңгыя облоно болгаш областың башкылар билиги бедидер институту эрткен чылын 5—8 класстарга төрээн дыл программазын тургускан (автору эш Ш. Сат).

Мурнунда турган программа-биле деңнээрге чамдык өскерилгелерни киирген: хөлүн эртир нарын темаларны бөдүүнчүдерин ораддашкан, чамдыктарын шуут казаан-даа; материалдарның дес-дараалыг чурумун экижиткен болгаш оон-даа өске.

Ынчалза-даа төрээн дыл программазын улам-на таарымчалыг кылыр дээш ам-даа хандыр ажылдаары негеттинип турар.

Мен бодумнуң чартык чыл иштинде чаа программа ёзугаар ажылдап келген дуржулгамга үндезилээш, программаның тургустунган чурумун ёзугаар бодумнуң саналдарымче киирип көрейн.

Программаның 7-ги арынында. **Синтаксис болгаш пунктуация дугайында кол-кол медээлер** (6 шак). Ол хире ийи улуг тема алды шак иштинде канчап-даа эрттинмес, бир эвес айыткан шак иштинде эрте бээр болза оон өреникчилер кончуг эвээш билиг алыр апаары чугаажок.

Фонетика—дың чедиишкинниг өренириниң үндезини. Фонетиканы ылавылап өредип албаан шаанда бурунгаарлаан херек чок. Ынчангаш ону 20 шак иштинде эртер дээрге канчап-даа шыдаттынмас. Ол-ла темада **диалектизмден өреникчилерниң чугаазын арыглары** деп эгени беш класстан казыза ажырбас. Үүге дээрге ындыг ажылды чорударының мурнунда оларга диалектизмни болгаш литературалыг дылды база өредир апаар. А оон беш класска херээ чок, олар ону билип ап-даа шыдавастар. Ол эгени үстүү класстарже көжүрер болза чогуур. **Морфология** талазы-биле: **Г-К деп үннерниң чиде бээри болгаш читпес байдалдары** деп эгени беш класска өредири чугула эвес (ында ойнаган, сөглеген деп сөстерниң **г** деп үну чиде бээрге **ойнаан, сөглээн** кылдыр өскерли бээр дээр дугайын тайылбырлап турар). База ол ышкаш, сөстүң өскерлири-биле чамдык аяар үннерниң чиде бээри деп эгеде **сенниң, оннуң** деп сөстерден **сээң, оон** деп сөстер тывылган дээн ышкаш өредигниң 5 класс уругларынга херээ бар деп бе?

«Дылдың кандыг-бир категориязын өредирде ук категорияның ужур-утказын билип алыр болгаш ол категорияны аная болгаш бижимел чугаага ажыглап билир, чаңчыгар кылдыр—шак мынчаар программада **ийи пунктулуг кылдыр** киирген» деп программаның киирилде үүлүнде ындыг тайылбыр киирген. Ол тайылбыр ёзугаар үүү болурул дээрге, чижээ, морфологияга **сөстүң тургузуун** өренирде бирги пункт ёзугаар сөстүң тургузуунуң дугайында теоретиктиг кичээлдерни дооскаш (дазыл, кожумактар, укталган болгаш укталбаан сөстер дээш оондаа өске), оон соонда ийиги пункт ёзугаар катап практиктиг кичээлдер эгелээр.

Мындыг янзылыг метод-биле ажылдаарга чамдык таарымча чок үүлдер турып келир: а) сөөлүнде элээн каш кичээлдер улаштыр-улаштыр практиктиг ажылдар болуп турып бээр, ынчангаш өреникчилерге чалгааранчыг апаар; б) баштай теоретиктиг кичээлге чогаадылга кожумаан далаш-биле өредип эрте бергеш, сөөлүнде он, он беш хире хонук эрте бергенде база катап чогаадылга кожумаанның дугайында практиктиг ажылдарже эгелеп келирге уруглар баштайгы теоретиктиг-даа кичээлден, соондагы практиктиг-даа кичээлден быжыг билиг албайн баар; оларның теоретиктиг болгаш практиктиг билииниң аразынга үзүктелиишкин болу бээр. Ону болдурбас төлээде, кандыг-бир эгени өредип эгелээш, үзүктеп турбайн, шуут-ла доозуп кааптар болза эки. Ынчангаш программага теоретиктиг болгаш практиктиг кичээлдерни аңгылаан херээ чок хире.

Чугаа незектери. Чүве ады. Мында ном биле программаның термини дораан-на каржы берген. Программада **чүве адының утказы болгаш кол грамматиктиг демдектери** дээн, ол-да терминни номда **чүве адының дугайында ниити билиг** дээн. Өреникчилерге-даа, чонга-даа билдингирин барымдаалааш, номда терминни артырза эки.

Программада **чүве аттарының тургустунар аргалары** деп эгени казып каапса ажырбас. Чүге дээрге чүве аттарының тургустунарының бүгү аргалары шуптузу беш класска дөмей-ле өөреттинмес болган ужурунда колдуунда-ла номда берип турары ышкаш чүве адының **чогаадылга кожумактары**-биле тургустунар аргазы-биле кызыгаарлаттынза ажырбас.

Демдек ады, сан ады, ат орну, кылыг сөзү дээн ышкаш чугаа кезектериниң терминнеринде база-ла чаа программа биле номнуң аразында карышкак үүлдер бар. Ынчангаш номда терминнерни артырза эки хире.

Оон ыңай өреникчилерниң практиктиг амыдыралынга онза ужур-дуза чок, артык чүүк болуп, хөй шак чарыгдап турар чамдык темаларны шуут казааш, орта чарыгдаар ужурлуг шактарны, кол чугула темаларны быжыглап өөрениринге ажыглаза эки деп бодаар мен. Чижээ, мындыг эгелерни программадан казыыр болза өөреникчилерниң билиинге кандыг-даа багай чүве болбас: **шынарының болгаш хамаарыштырарының демдек ады; демдек адының деңнелге чадалары** дээш өске-даа чамдык эгелерни кичээнгейлиг өөренип турган, чамдыктарын бөдүүнчүдүр кызыып болур, а чамдыктарын шуут казып болур деп бодаар мен. Амгы үеде тыва школалар төрээн дыл болгаш литература талазы-биле чаа тургускан программа-биле ажылдап турар. Үк программаларны экижидер сорулга-биле оон чедер, четпезиниң дугайында төрээн дыл башкылары боттарының санал-оналдарын киирер болза кончуг эки болгу дегдир.

Х. АЛДЫН-ООЛ,
Кызылдың № 2 школазының дыл башкызы.

ЭҢ ЭКИ ХАНА СОЛУН ДЭЭШ КОНКУРС

Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан, организацияларының коллективтеринде болгаш өөредилге черлеринде ийи чүс чыгам хана солуннар, шоодуглуг хуудустар үнгүлеп турар. Пассажирлер АТК-зында, Күрүне банкызының область конторазында хана солуннар, типографияда шоодуглуг хуудус партия организацияларының ёзулуг дузалакчызы болган.

Чеди чылдың ийиги чылының сорулгаларын күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга хана солуннарның ролюн улам ынай бедидер сорулга-биле СЭКП-ниң Кызыл хоорай комитеди эң эки хана солун дээш конкурс чарлаан. Ынчангаш бо чылдың май айның 4-тен 6-га чедир ниити хоорай делгелгезин чорудар болгаш оон түңнелин үндүрер.

СЭКП хоорай комитединиң бюрозунуң бадылаан негелделери ёзугаар конкурска хоорайның бүгү бүдүрүлгелери, албан, организациялары болгаш өөредилге черлери киржип болур. Делгелгеге сөөлгү 4—5 айларда үндүргүлээн хана солуннарын, бюллетеньнерни, агитхуудустарны, шоодуглуг солуннарны болгаш фотосолуннарны киирер. Конкурстуң жюри редколлегияларының ажылын үнелээрде болгаш ээлээр черлерни тодаргайлаарда хана солуннуң азы бюллетеньниң үнген үезин, чуруккааскалгазын, солуннуң ажылынга рабкорларның, бот-тывынгыр чурукчуларның, фото-сонуургакчыларының киржилгезин, үнген материалдарның дээштиин, коллективтин ажылынга база ында четпестерни чайладырынга солуннуң салдарын барымдаалаар. Эң эки хана солуннар дээш хүндүлүг бижиктерни, өртектиг шаңналдарны тывыскылаан турар.

Партия, профэвилел, комсомол организациялары болза делгелгеге киирер солуннар, бюллетеньнер-биле кады сөөлгү 5 айларда (эрткен чылдың декабрьдан бо чылдың апрель айга чедир) үндүргүлээн солуннарның номерлериниң, оларның рабкорларының болгаш өске-даа активтериниң санының, хана солунга үнген материалдарның дээштиг болганының тодаргай фактыларының дугайында шынзыдылгаларны киирер ужурлуг.

СЭКП хооркому область солуннарының редакциялары-биле кады хоорайның хана солуннар редакторларының семинарларын делгелгеге чедир ийи удаа организастап эрттиргилээр. Февраль айның эгезинде чылыр бирги семинарга: чеди чылдың ийиги чылының планын күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга хана солуннарның ролюнуң дугайында, хана солуннарның арыннарынга мурнакчыларның дуржулгазын нептередир дугайында, оларга шоодуг болгаш кыжырыг чогаалдарны чырыдар дугайында айтырыгларны чугаалаштырар. Бо айтырыглар талазы-биле илеткелдерни область солуннарының редакцияларының ажылдакчылары кылыр. Хана солуннарының редакторлары ажылының дуржулгазын база солчурлар.

А. ЛЕПЕШКИН,
конкурстуң жюри кежигүнү.

О. Комбунуң бригадазы

Барыын-Хемчик райпозунуң Ооржак Комбу удурткан 8 кижилиг тудуг бригадазы чеди чыл планының баштайгы чылында планныг онаалгаларын хуусаа бетинде чедиишкиниг күүседкен.

Бригаданың кежигүннери эрткен чылын «Барлык» совхозта узуну 12, дооразы 9 метр 4 өрээл улуг магазинниң тудуун дооскаш, оон херим кажаазын бүрүн кылып, кудуун каскаш, ажыглалга киирген. Райпонуң район төвүнде аъш-чем складын, чурттарының 2 өрээл бир бажыңының тудуун кылып, ажыглалга киирген болгаш 2—2 өрээл 3 чурттарының агар септелгезин кылган.

Бригада ам узуну 18, дооразы 14 метр чайная тудуун кылып турар. Бригада ук тудугнуң оргаларын салган. Чайнаяны май 1-де ажыглалга киирери-биле бригадада социалистиг чарышты калбарткан.

Бригада 80 кубометр ыяшты кезип белеткээш, тудуг шөлдеринде сөөртүп чедирген. Тудугжуларда К. Кара-оол, К. Өктек-оол, О. Серээ, О. Дайзын-оол ышкаш үлүг нормазын 1,5—2 катап ажыр күүседип турарлар хөй.

С. ТАВА-САМБУ.

Трактористерниң өөредилгези

Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң аныяктары ажыл шагындан дашкаар үш ай хуусаалыг трактористер курузунда өөренип турар. Олар шупту 21 кижи.

Курста аныяктардан Ч. Кан-оол, М. Аркадий, В. Токмачев, М. Смоленцев болгаш оон-даа өскелер өөренип эрткен чүүлдерин эки шингээдип ап, кызымаккай өөренип турар. Олар ам удавас ук курсту доозуп, трактор башкарар эргени алырлар.

О. ЧЕВЕН-ООЛ.

Дружина командирлериниң семинары

Бай-Тайга районнуң Тээли суурга чоокта чаа болган семинарга эки-тураның улусчу дружина командирлери, эш-хуузунуң суд даргалары шупту 26 кижи олурушкан.

Кемниг херек үүлгедир болгаш ниитиниң корум-чурумун үреэр чоруктарга удур демиселге хөй-ниитиниң ролюн бедидер дугайында, негелде болгаш административтиг херектерге хамаарышкан айтырыглар дугайында, эки-тураның улусчу дружиналарының болгаш эш-хуузунуң судтарының дугайында амыдыралга холбаштыр номчуттунган лекциялар семинарның киржикчилеринге солун болган.

М. ЧАМЫЯН.

Каа-Хем районнуң ыраккы «Тере-Хөл» колхозунда комсомолчу Мөнге Кодан чазаныкчылап ажылдап турар. Шериг албанын эртиргеш, бодунуң төрээн колхозунга кээп ажылдап кирген. Аныяк оол бодунуң кичээнгейлиг болгаш кызымак чүткүлдүг чоруу-биле чазанылга ажылынга дүрген мергежээн. Дуржулгалыг хоочун чазаныкчылар ону өөреткен.

Мөнге ам янзы-бүрү чүүлдерни кылып, бүдүрүлге планын 150 хуу чедир күүседип турар.

Чурукта: Мөнге Коданның ажылдап турары.

Фото **С. Феоктистовтуу.**

ИЙИ КӨДЭЭ СОВЕТТЕ

МАЛ КЫШТАГЛААШКЫНЫ

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң кедээ ажыл-агыйны улам ынай кедурер дугайында төөгүлүг шиитпирин амыдыралга боттандырар дээш Өвүр районнуң Солчур кедээ Советди (даргазы эш Шагдыр) ниитиниң мал ажылынче бодунуң кичээнгейин доктаамал угландырып турар.

Ол кедээ Советтиң девискээринде «Коммунизмче орук» колхозтуң мыйыстыг бода малын 13 кезек, шээр малын 48 кезек одарларда үзүп тургускан. Кыштагларда 480 ажыг тонна сигенни, 14 тонна суланы, 8,5 тонна дусту сөөртүп чедирген. Малдың аарыглары-биле демисел база чоруп турар. Ниитизи-биле 50 ажыг муң баш мал янзы-бүрү аарыгларга удур тарыттынган.

Малчыннарның чуртталга-амыдыралын экижидер хемчеглер алдынган. Чуртталга бажыңнарын болгаш өглерни чылыглаар кидис материал садып алыры-биле малчыннарга 50 муң рубльди колхоз баштаар чери үндүрүп берген.

Кедээ Совет бодунуң депутаттарын болгаш активчилерин дамчыштыр малчыннар ортузунга хуралдарны 45 кезек черге эрттиргилээн болгаш мал ажылын хөгжүдер талазы-биле партия, чазактың үндүрүп турар шиитпирлерин оларга таныштырып келген.

Үстүнде бүгү организастыг хемчеглериниң түңнелинде ниитиниң малының кыштаглаашкыны амгы үеде организастыг чоруп турарын ол кедээ Советтиң чоокта чаа болуп эрткен сессиязынга депутаттар демдеглээн. Оон-биле кады колхоз бүдүрүлгезиниң тус-тус адырларының ажылын экижидер талазы-биле шиитпирлерни күүском хүлээп алгаш, оларның күүселдезин хынавайн эрттирип турган чорукту сессия четпес деп санаан.

Кедээ Советтиң депутаттары амгы үеде СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлерин* таныштырар ажылды калбартпышаан, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыры дээш малчыннар ортузунда организакчы ажылды боттандырып чорудуп турарлар.

Б. КОНГАР.

• • •

ЧҮНҮҢ ДУГАЙЫНДА ШҮГҮМЧҮЛЗЭНИЛ

Колхоз бүдүрүлгезинге бодунуң удуртулгазын Чаа-Хөл районнуң Булун-Терек кедээ Соведи элээн чоокшулаткан. Тус-тус бригадаларның, фермаларның ажылының дугайында айтырыгларны сессияларга, күүском хуралдарынга үргүлчү тургузуп, тодаргай шиитпирлерни үндүрүп келген.

Оон түңнелинде «Бурунгаар» колхоз эрткен чылын күрүне мурнунга планныг онаалгаларын чедиишкиниг күүселдеп болгаш сүт саалдазының талазы-биле областың колхозтар аразында социалистиг чарыжынга бирги черни ээлеп, СЭКП обкомунуң болгаш облкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун быжыг тудуп турар.

Ындыг болза-даа колхоз мал өстүрериниң планын чүзүн аайы-биле ыракта чедир күүсетпээн. 100 баш хойга онааштыр үүгле 52 хураган алган, 300 өшкү чыл дургузунда кызыраан, янзы-бүрү чылдаганнардан 1200 баш мал хорамчалыг болган чорук кедээ Советтиң чоокта чаа болуп эрткен сессиязынга илерээн.

— Бо чоруктуң чылдагааны болза хой фермазының ажылының дугайында бодунуң үндүрген шиитпириниң күүселдезин кедээ Советтиң хынавайн келгенинден болган — деп, депутат эш Сундуй шын демдеглээн. Ол Советтиң организасмассалыг ажылының кошкаандан эрткен чылын 20 ажыг колхозчулар ниитиниң бүдүрүлгезинге киришпээн болганнар.

Колхозтуң күрүнеден садып алган техниказының эдилелинде чогуур контроль тургустунмаан. Арагалаар чорук-биле демисел чолаачыларның болгаш механизаторларның ортузунда барык чоруттунмайн турарындан автомашиналарның аварияга таваржыр чоруу, техниканың үрелиишкини хөй удаа болгулап келген.

— Кедээ Совет даргазы эш Доруймаа болгаш колхоз даргазы эш Дайгыранза боттары арагалаар болганының ужурундан арагачылар-биле демиселивис чедиишкин чок болуп келген. Ниитиниң корум-чурумун үреэн кижилерни илередип туткаш, хемчег алыр кылдыр кедээ Советтиң күүскомунга шилчидериске кандыг-даа боттуг түңнел чокка эрттип турганы харааланчыг — деп, дружина командири Данзын, шагдаанның участок төлээзи Сарыглар олар сессияга медеслеп турганнар.

Кедээ Совет колхоз бүдүрүлгезин эрңгей удуртуп, оон ажылдарының иштинге сиңнигип кирбейн турган. Тудуг бригадазы (бригадири А. Даржай) эрткен чылын план ёзугаар 52 чуртталга бажынары тудар тургаш, 13-ле бажың туткан турда 31 бажыңнарны ажыглалга киирген деп чогуур организацияларга шын эвес медээ киирген чорук сессияга илерээн. Ол ышкаш кедээ Советте школаның, эмнелгениң, клубтуң, библиотеканың одаар үүлү бүрүн хандырттынган деп эш Доруймаа бадыткап турган, а херек кырында ол албан черлери одаар үүл талазы-биле дувурээзиниг байдалда кирген. суурда эрткен чылын олурткан 1200 лес ыяштың хөй кезии ажаалла чугундан үрелгенин депутаттар илереткен.

Үстүнде ышкаш четпестерни чайладыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап, колхоз бүдүрүлгезинге болгаш культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынга бодунуң удуртулгазын үндезини-биле эде тургузарын кедээ Советтиң күүскомунга сессия дээскан.

Ол кедээ Советтиң депутаттары ам ниитиниң малының кыштаглаашкынын чедиишкиниг чорудары, часкы тарылгага белеткел ажылдарын дүргедедири дээш сессияның үндүрген шиитпирин колхозчулар ортузунда таныштырып эгелей бергеннер.

А. ШЫДЫРАА.

1960 Делегей ЧЕЧЕН ЧОГААЛЫНЫҢ чоргааралы 1960

А. П. ЧЕХОВ ДУГАЙЫНДА БОДАЛ

Чоокта чаа бистиң литература шинчээчилеривистиң бирээзи: «Тыва литературага Чеховтуң салдарының дугайында чүү чугаалап болурул?» деп менден айтырыг салган.

Дораан-на, дүште ышкаш уттундурган чурумал, өортан бээр 18 чыл хире үе эрте берген чүве, мээң караамга, өөремден чоорту үнүп орар сүгжүнүң бырланнааш дүрзүзү дег, көстүп келген. Чуга, ак-көк карттыг, бичежек номчугашты ынчан үвүреш баштыг, куу шырайлыг, арганзымаар, школачы оол сундуруп номчуп орган.

1942 чылдың апрель. Кызыл Шеригге тыва улустуң баштайгы мөөң белээн фронтуже үдеп чедирер төлээлерни Красноярскиниң ажылчы чоннары чылыы-биле уткуп алган. Төлээлериң кежигүнү, чугаалчы Олег Саган-оол «Тываның арат чонунуң мурнундан» деп (1943 ч. үнген) номунга ол уткулганы кандыр сактып бижээнин ол оолак аажок сонуургап номчуп орган:

«Красноярск хоорай бистиң ынак хемивис — Улуг-Хемниң эриинде, ооң Сибирьниң демир оруу-биле белдирлешкен черинде турар. Алдарлыг чугаалчы Чеховтуң Улуг-Хем болгаш Красноярск дугайында мынча деп бижээнин айытпайн баар аргам чок:

«Волганың адаргаачал мактакчыларын ажындырар дээш чугаалаан эвес, Енисейден артык эки хемни бодумнуң амыдыралым иштинде көрбээн мен. Волга — наас, оожум, чалгааранчыг кыннып алган чыдар магалыг чараш хем болдур ийин, ынчаарга, Енисей бодунуң күжүн, аныяк чоруун кайнаар-даа үндүрер аайын тыппайн чыдар күчүлүг дошкун маадыр боор-дур. Волгага кижи алыс ыраандан амыдырап өгелээш, ыр бооп турар човуур-биле төндүрген: Енисейге амыдырал болза човуур-биле эгелээн, алызы баргаш бистиң дивиписке көстүп көрбээн чаагай болур. Калбак делгем Енисейниң эриинге тура, кадыг-дошкун Доштуг океанче ооң кончуг дүрген болгаш күштүү-биле шурап чыдарын хандыгып көрүп турган, мен-не ынчаар бодап турган мен. Енисей эриктеринге сыңмайын чыдар... ол эриң кырында Сибирьниң бүүг-ле хоорайларының эң эвизи болгаш чаражы—Красноярск туруп турар, ооң чанында мээң сагыжымда-ла Кавказтыы ышкаш дудуснектиг, сагыш-бодалга бир-ле чүве киирип турар даглар бар. Алызында баргаш, ол эриктиг кандыг долу, угаанныг, дидим амыдырал чырыдып алган турар ирги деп бодап турган мен...»

Бо чурумалдың уран чечени, дидими болгаш эргижирээш имистевес чаагайы демги оолдуң сагыжынга: «мооң авторунуң чугаалдарын номчуп көрзе аар!» деп күзелди төрүттүндүрген...

Антон Павлович Чеховтуң чугаалдары, бистиң багывыс-ла-дыр ийин, тыва дылга эвээш очулдуртунган. Ынчалза-даа аныяк тыва литератураның тыптып, хөгжүүрүнге Чеховтуң чугаал ажылының улуг ужур-дузалыг болганын үстүнде одуругларны О. Саган-оолдуң ынчан-на сактып келгени безин чугаалап турар. Рассказтың болгаш черле чугаалдың композициялыг тургузуун аныяк тыва литераторлар алдарлыг орус чугаалчының «Дүжүметтиң өлгени» деп тыва дылга очулдуруп каан рассказынга чижеглеп, школачы чылдарында-ла таныжып эгелээн.

Тыва чугаалчылар А. П. Чеховтуң рассказтарын, шиилерин орус дылга база номчуп, ооң амыдыралын, чугаал ажылын болгаш кайгамчыктыг мергежилин ханызы-биле өөренип турарлар. Ол дугайын С. Сарыг-оолдуң, Б. Ховенмейнин, С. Пюрбюнүн, О. Саган-оолдуң болгаш өске-даа аныяк авторларның кыскажак рассказтарының көстүп келгени херечилеп турар. Ол чугаалдарда А. П. Чеховтуң чугаал бижиир ниити аянының, база дылдың байлаан чөп ажыглап билир уран мергежилиниң салдары кайы хире дээрзин чугаалаары ам дээрезинде берге болбайнаан харын. Ынчалза-даа ол салдар черле бар болгаш моон соңгаар ооң ужур-дузазы улам калбарар дээрзинде черле чигзиниг чок. Чүге дээрге, рассказ, ылаңгыя кыскажак шоодуглуг рассказ—өстүң ол улуг чурукчузунуң чугаал ажылында колдап турар, а тыва литературада ол—чаа-ла өзүп, быжыгып орар жанр болгай. Ынчаарга тыва шии чугаалынга хамаарыштыр база-ла ынчаар, ак-кара чокка, дидими-биле чугаалап болур.

А. П. Чеховтуң Енисей дугайында өстерин магадап орган куу шырайлыг, арганзымаар оол ам шору апарган, а кол-ла чүве—ооң шулукчу апарганын мен билир мен—бо базала ол бүзүрелди быжыглап турар... Антон Павлович Чеховту ол оолга баштайгы тыва чугаалчыларның бирээзи ажыдып берген-дир, ынчангаш мээң эжим литература шинчээчизиниң айтырыынга, бодунар-даа бодап көрүңерден, харыы кандыг болурул?

Юрий КЮНЗЕГЕШ,
Горький аттыг Литература институдунуң чанында Литератураның дээди курстарының дыңнакчызы.

„...Чехов...Россияның эң эки өңнүктериниң бирээзи, ооң угаанныг, чөптүг, шынчы болгаш...аңаа ынак өңнүү...“

(М. ГОРЬКИЙ).

Саннар болгаш фактылар

★ 1884 чылда А. П. Чехов Москва университединиң медицина факультедин дооскан.

★ 1880—1887 чылларда Чехов шоодуглуг журналдарга Антоша Чехонте деп шола-биле «Дүжүметтиң өлгени», «Метпигир болгаш кушпугур», «Хамелеон» деп рассказтарны парлаткан.

★ 1887 чылда Чеховтуң бодунуң адын салганы рассказтарның «Имиртинде» деп бирги ному үнген.

★ 1888 чылда «Хову» деп тоожу бижиттинген. Ону Салтыков-Щедрин бедии-биле үнелээн.

★ 1890 чылда Чехов Сахалинче чорукка чораан. Ооң түннелинде хаанныг эрге-чагырганы чидии-биле буруудадып турар «Сахалин» деп номну бижээн.

★ 1890 чылга чедир Москва чоогунда Мелихово деп черге чурттап турган. Ол үеде «6 дугаарлыг палата», «Тараачыннар», «Хап иштинде кижи», «Ионыч», «Чайка», «Ваня акый» болгаш өске-даа чугаалдарны бижигилээн.

★ 1898 чылда Чеховтуң «Чайка» деп шиизин көргүскени-биле Москваның Уран үүл театры төрүттүнген. Оон эгелээш ужуп чоруур чайканың хевири ол театрның сүлдези апарган.

★ Чехов 1899—1904 чылларда Ялтага чурттап турган, «Чоогада», «Ыттыг херээжен», «Үш угбашкы», «Душтук», «Вишнялыг сад» деп чугаалдарны бижээн.

★ Чехов диргелип келген революстуг шуурганны эндевейн, бодунуң «Душтук» деп сөөлгү рассказынга мынчаар бижээн: «Бүгү чүвениң дуву дүндерлип, бүгү чүве тоолда ышкаш өскерли бээр. Ынчан борта канчаар-даа аажок улуг бажыңнар, каас-чараш садтар, фонтаннар, анаа эвес, кайгамчык кижилер бар апаар...»

★ Чехов литератураның болгаш уран үүлдүң улуг төлээлекчилери А. М. Горький, Л. Н. Толстой, П. И. Чайковский, И. Е. Репин, К. С. Станиславский болгаш өскелер-биле-даа чоок харылзаалыг чораан.

★ Бүгү-эвилелдиң ном палатазының 1959 чылдың октябрь 1-де медээзи-биле алырга, А. П. Чеховтуң 1189 ному ССРЭ-ниң улустарының болгаш даштыкы 74 дылларга 54 миллион 368 муң экземпляр тиражтыг үнген.

★ Таганрогта, Ялтада, Москвада, Мелиховода (Москва областың Серпуховск району) А. П. Чеховтуң музейлери бар.

Районнуң Культура бажыңынга

Делегейниң чечен чугаалының чоргааралы—А. П. Чеховтуң төрүттүнгениниң бээр 100 чыл оюнга холбаштыр лекцияны Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг, «Найырал» колхозтарының кежигүннеринге номчаан, районнуң библиотекаларында улуг чугаалчының ажыл-амыдыралының дугайында тускай стендилерни, фотомонтажтарны организастаан.

Бөгүн районнуң Культура бажыңынга А. П. Чеховка турааскааткан кежээ болур. Аңаа чугаалчының төрүттүнгениниң бээр 100 чыл оюнуң дугайында илеткелди ортумак школаның башкысы эш Контратова кылыр. Ооң соонда районнуң Культура бажыңының бот-тывынгыр уран үүл бөлүмүнүң болгаш школа башкыларының киржилгези-биле чугаалчының «Юбилей» деп шиизин көргүзер.

А. П. ЧЕХОВТУҢ ТЫВА ЛИТЕРАТУРАГА САЛДАРЫ

А. П. Чеховтуң—«прозада Пушкиниң» чугаалдары тыва литератураның төрүттүнериниге, А. С. Пушкиниң шулуктери-биле чергелештир, 30 чылларда-ла идигни берген. Тыва бижикти чугааткан соонда удаваанда-ла бистиң чугаалчыларывыс Чеховтуң рассказтарындан үлегер-майык ап эгелээннер. Чугаалчы С. Сарыг-оолдуң сактыышкынындан алырга, 1933—1934 чылларда «Шын» солун редакциязынга ажылдап турган журналистика бөлүмүнүң киржикчилеринге А. Пальмбах рассказ деп үүл дээрзин тайылбырлап тура А. П. Чеховтуң «Хамелеон» болгаш өске-даа чугаалдарын кыска болгаш ханы уткалыг чугаалдарның чижээ кылдыр ап, оларны аас-биле очулдуруп, утказын тодаргайлап чугаалап турган. «Хамелеонда» уран, бүзүрелдиг чуруттунган орус деспотизмниң чуруму феодалдыг Тывага корум-чурумга дүгжүп турганы-биле бөлүмчүлерге билдингир болган. «Орус дүжүметтернин тыва дүжүметтерге чаншаа-авыяастыг, мелегей, кээргел чок демейи мени кайгаткан. Оон мен дайзынарның аажы-чаңын канчаар көргүзерин билип ап турган мен. Оон бээр Чеховтуң рассказтарындан чугаалдың композициязын, сюжедин тургузарын өөренип ап чоруур апарган мен». (С. Сарыг-оол).

Бо сактыышкындан алырга, тыва прозаның төрүттүнүп келириниге болгаш доктаарынга А. П. Чеховтуң чугаалдарының салдары эвээш эвес. Чеховтуң чугаалдары 40 чылларга чедир очулдуруттунмайн турза-даа, 30 чылдардан эгелээш тыва номчукчуларның амданныг «чемижи» болу бергилээн.

А. П. Чеховтуң чугаалларын тыва дылче бижип очулдуруп эгелээни 1943 чылга хамааржыр. Ол чылын О. Саган-оолдуң «Тыванын арат чонунуң мурнундан» деп очериги парлаттынган. Ында А. П. Чеховтуң «Сахалин» деп чугаалындан Енисей дугайында кайгамчык уран чечен болганы ханы уткалыг өстерин очулдуруп киирген. Оон бээр-ле Чеховтуң чугаалдары номчулга номнарынга, хрестоматияларга үргүлчү парлаттынып турар апарган.

☆ ДЕМДЕГЛЕЛДЕР ☆ ☆

1945 чылда А. П. Чеховтуң «Чазын» деп рассказының үзүндүзү очулдуруттунган. 1949 чылда А. П. Чеховтуң биографиязы, «Баштайгы хар» деп чугаалының үзүндүзү, «Дүжүметтиң өлгени», «Унтер Пришибеев» болгаш өске-даа чугаалдары тыва номчукчулар-биле танышкылаан.

1953 чылда Чеховтуң рассказтарының «Хап иштинде кижи» деп чыындызы үнген. Ол чыынды А. П. Чеховтуң чугаадылга ажылын номчукчуга элээн мөөннеп көргүскен. Ында «Хап иштинде кижи», «Мунгарал», «Ванька», «Ак-хавак», «Үйгу келгеш» деп рассказтарның очулгалары база киргилээн.

Бо чылын «децнел чок чурукчунуң» төрүттүнгениниден бээр 100 чыл оюн делегейниң бурунгаар депшилгелиг улустары-биле кады демдеглеп тура, тыва номчукчулар А. П. Чеховтуң чугаалдарының С. Сарыг-оолдуң очулдуруп белеткээни улуг чыындызын боттарының библиотекаларынга делгеп алырлар. Ол чыындыга үстүнде адаан чугаалдардан аңгыда «Душтук», «Ажыгшүжүг», «Өжегээр», «Ыттыг херээжен», «6 дугаар палата», «Хамелеон», «Каштанка» болгаш өске рассказтар кирер.

А. П. Чеховтуң өлүм чок чугаалдары тыва чугаалчыларның профессионалдыг мергежилиниң өзеринге, амыдыралда бичии болза-даа, мөзүлеш үүлдерни тып, ону чуруп көргүзериниге үлегер болуп турар. Тыва литературада шугумчүлелдиг угаанның сайзыраарынга база салдарлыг болганы чугаажок. Ооң чижээн С. Пюрбюнүн «Ындыг чүве болгулаар» деп рассказындан көрүп болур.

Чеховтуң чугаалдарын очулдурары тыва очулга практиказынга улуг ужур-дузалыг. Бистиң чугаалчыларывыс С. Сарыг-оол, О. Саган-оол Чеховтуң чугаалдарын очулдурар чаа-чаа аргаларны тып турарлар. Чижээлээрге, С. Сарыг-оол «Хамелеонну» очулдуруп тура Чеховтуң чугаалдарында «чугаалап турар фамилияларны» тыва улустуң дезевилеп азы ойзуп адаар чаңчылынга үндезилээш, тыважыдыр очулдуруп, чугаалдың ындынныг аянын номчукчуга билдингир болдурарынга чугула болуру чадавас арганы ажыглаан.

Үстүнде чугаалаан үүлдер А. П. Чеховтуң чугаалдары тыва улустуң культурлуг амыдыралынче канчаар кирип келгенин каксы көргүзүп турар-дыр.

Ынчаарга А. П. Чеховтуң чугаалдары бисте чок эвес эргиниң дүжүметсиг, чаншаа, чүгле бодун тогдунар, улуургак дээн ышкаш артыышкыннарын амыдыралдан кызып үндүреринге, чаа үениң кижилерин «кижиде бүгү-ле чүве: арны-бажы, хеп-сыны-даа, сагыш-сеткили, угаан-бодалы-даа» каас-чараш болур ужурлуг; деп мөңге өстериниң утказынга дүүштүр кижизидеринге улуг ужур-дузалыг. Ынчангаш А. П. Чеховтуң чугаалдарының очулгазын көвүдедири, оларны ханы өөренири чугула.

Д. КУУЛАР,
ТДЛЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы.

КҮЧҮЛҮГ ТАЛАНТ

Чечен чугаалдың үнезин угаап билиптер болу бергеш-ле, орус классиктиг чугаалчыларның тыва дыл кырынче очулдуртунган чугаалдарындан А. П. Чеховтуң «Дүжүметтиң өлгени» деп рассказын бир-ле дугаарында номчаан мен. Ол эрги Россияның байдалынга кижизиттинген кижиниң аажы-чаңын, ооң дээди дужаалдыгларга канчаалдыр чагыртып алганын көргүзүп турар шоодуглуг бичии рассказ А. П. Чеховтуң өске-даа чугаалдарын номчуур күзелди меңээ оттурупкан.

Үстүкү класстарга келгеш «Вишнялыг сад», «Хап иштинде кижи», «Хову», «Метпигир биле купшугур», «Ванька» дээш, өске-даа чугаалдарны улуг сонуургал-биле номчаан мен. Мен ынчан улуг чугаалчының талантызының чажыттарын, чугаалдарынга көдүрүп турган чугула айтырыгларын болгаш оларның шоодуглуг, шүгүмчүлелдиг күжүнүң кымче угланганын чедир билбейн чораан мен. Кызылдың башкы институдунга өөренип киргеш, XIX вектиң ийиги чартыының орус литературазын өөренип тургаш, А. П. Чеховтуң бүүгү делегей уран үүлүнге улуг ужур-дузазын билген мен.

Дыл-литература факультединин үшкү курузунга А. П. Чеховтуң чугаалдарын ханызы-биле өөренип эрткен бис. Лекциялардан аңгыда шоодуглуг рассказтары болгаш «Вишнялыг сад», «Хап иштинде кижи», «Хову» деп чугаалдарга семинарлар база эртнилээн. Амгы дөртүү курсчулар Г. Скобеева, Г. Савинцева, Г. Дегтярева олар Чеховтуң чугаалдарынга хамаарышкан темаларга курс ажылдарын эки бижээннер.

Институтта литератураның ийи бөлүмү ажылдап турар. Тыва литература бөлүмүнүң киржинчилери А. П. Чеховтуң чугаалчы уран-чечен аргазының дугайын тускай чугаалажып көргеннер.

Ш. КОЧАГА,
IV курстуң студентизи.

УЛУГ УЛУСТУҢ УЛУГ ОГЛУ

Орус улустуң улуг чугаалчызы Антон Павлович Чеховтуң төрүттүнгениниң бээр мугур-ла үүс чыл эрткен. Чехов чүгле бодунуң төрээн чуртунуң эвес, а бүүгү депшилгелиг кижи төрелгетениниң алдарлыг кижилериниң бирээзи. Делегейниң кандыг-даа улустарында Чеховтуң адын дыңнаваан эртем-билиглиг кижини тывары берге.

Ооң эң дээре чугаалдары он-он дылларда очулдуруттунуп, делегейниң классиктиг чугаалының алдын фондузунда кирген. Ынчангаш чер бөмбүрээниң бүүгү булуңнарында кижилер улуг чурукчунуң төрүттүнген хүнүн көдүрлүүшкүн-биле демдеглеп турары таварылга эвес.

А. П. Чеховтуң чугаадыкчы ажыл-чорудулгазы колдуунда эрткен үүс чылдың сөөлгү чартыында болгаш амгы үүс чылдың баштайгы чылдарында бодарап турган. Ол болза, эрги феодал-крепостниктиг тургузугнуң буурап дүшкениниң, буржуаз-капиталистиг хамаарылгаларның хайныышкынныг өзүлдезиниң, ажылчын ангының революстуг күштериниң быжып турганының болгаш бирги орус революциянның бүдүүзү—кончуг нарын үе турган. Ол үениң байдалын тодаргайлавышаан, В. И. Ленин мынчаар бижээн: «1862—1904 чылдарның үези болза, Россияга эрги тургузуг эглип келбес кылдыр, бүүгүдениң караанга көзүлдүр буурап турган, а чаа тургузуг чүгле хевирлеттинип турган шак ындыг үе-дир»... А. П. Чеховтуң чугаал ажылы чечектелип турган XIX үүс чылдың сөөлгү чээрби чылдарында, бир талазында, «бажы эттенген кедергей угаан-медерел чок болгаш араатанзыг - реакция» (Ленин) бүүгү Россияны хөме алган болгаш ийи талазында, төөгүнүң чаа шимчедикчи күжү—пролетариат көдүрлүп үнүп турган.

Ол нарын болгаш чөрүлдээлиг үениң ужур-утказын Чехов билип шыдаваан болгаш бодунуң политиктиг туружун революсчу пролетариаттың салым-чолу-биле чоок өңнүү М. Горькийниң холбааны ышкаш, ынчаар харылзаштырбаан. Маңаа критиктиг реализмниң бүүгү төлээлекчилериниң кызыы, ниитилел хөгжүлдезин четче хандыр көрбес шынарлары чугаалчының үзелинге эки эвес салдарлыг болган. Ынчалза-даа А. П. Чехов болза Л. Н. Толстой болгаш В. Г. Короленко-биле кады чогуур шаанда күчүлүг, бурунгаар депшилгелиг турган болгаш XX үүс чылдың эгезинден бодунуң утка-шынарын чидирип эгелээн метод болур критиктиг реализмниң сөөлгү улуг төлээлекчизи болуп төөгүде арткан.

А. П. Чехов биче буржуаз өг-бүледен үнген ызыгуурлуг кижи. Ооң кырган-ачазы крепостной уктуг болза-даа, оон хосталып шыдаан, а ачазы биче садыгжы чораан. Чеховтарның өг-бүлезиниң ишти хөй болгаш үргүлчү чединмес байдалга турган, а 1879 чылда Чеховтуң гимназияны доозуп турар үезинде шуут ядарап калган. Түренги чоруктан уштунуп алыр сорулга-биле чеховтар Таганрогтан найысылалче көже берген. Ооң уламы-биле улуг чугаалчы биче садыгжыларының, эргетениериниң болгаш ортумак интеллигентилериниң амыдыралы-биле бичиизинден тура таныжар аргалыг болган.

1880—1884 чылларда А. П. Чехов Москва университединиң студентизи, ооң соонда хөйге билдингир чугаалчы апарган тургаш, дворян болгаш буржуаз интеллигенциянын янзы-бүрү бөлүктери-биле дорт харылзаалыг апарган. База ынчан улуг эвес өөлөөн черлиг турган болгаш эмчи болуп ажылдап турганының хараазындан реформа үезиниң тараачыннарының амыдыралын чоок хайгаарап көрген. Ажылчын аңгыдан, революсчулардан, ылаңгыя марксистерден ол хоорук турган, дээре дизе-ле оларны хажыызындан хайгаарап чораан. Марксисчи материалистиг философия-биле Чехов ооннаа кызыы танышкан. Чүгле сөөлзүредир, кажан А. М. Горький-биле чоок харылзаалыг болу бергенде, ооң болгаш диргелип келген пролетар революциязының салдары-биле Чеховтуң үзелинге өскерлиишкиннер эгелээн, ынчалза-даа ол байдал 1904 чылда чугаалчының элекке өлгени-биле ара соксаан.

Чеховтуң чугаалының утка-шынарының болгаш ооң үзелиниң кызыызы үстүнде айыттынган төөгү болгаш биографтыг чылдагааннар-биле тайылбырлаттынар.

Ынчалза-даа улуг чурукчу Чехов Россияга пролетар революциязының мурнуу чарыының болуушкуннарын, ылаңгыя дворян өзунуң социал буурааашкынын («Вишнялыг сад»), буржуазияның арааттанзыг аажызын («Чоогада»), мещан интеллигенцияның турамыын, кортуун («Ионыч», «Хап иштинде кижи»), ажылчы кижилериниң аар берге амыдыралын («Тараачыннар») база орус ниитилелдиң эң дээре кижилериниң медерелиниң оттуп турганын, оларның чыруктылыг келир үеге бүзүрелин («Үш угбашкы», «Ваня акый», «Душтук») бодунуң чугаалдарынга көскүзү-биле чураан.

А. П. Чехов бодунуң новеллаларынга, ылаңгыя шии чугаалдарынга хаанныг өзу-чурумну хайыра-чок сойгалап, ооң чугаажок буступ дүжерин тодаргай бижээн.

Улуг чугаалчының гениалдыг мергежили ооң эң кыска рассказтарында онза илерээн. Ол рассказтарның маадырлары Пришибеев, Беликов болгаш өскелер-даа ниити аттарже шилчип, ниитилелде эргиниң артынчыларындан халбактаныр кижилерни сойгалаарынга күштүг чепсек болуп чоруурлар.

XX вектиң эгезинде орус театрының чечектелиишкини Чехов биле Горькийниң ады-биле сырый холбашкан. Чехов биле Горькийниң шии чугаалдары орус театрга революсчу шынарны киирген болгаш ону ниитилелдиң мурнакчы күштеринге, хамыктың мурнунда революсчу пролетариатка бараан болдурган. Горький биле Чеховтуң шиилерин ойнап тургаш, Станиславский, Немирович-Данченко, Качалов, Москвин, Тарханов, Книппер-Чехова дээн ышкаш шылгарангай артистер тыптып үнген. Ынчангаш амгы үениң эң дээре театрларының бирээзи—Москваның уран үүл театры А. М. Горькийниң адын эдилеп турар болгаш Чеховтуң «Чайка» деп шиизинге турааскаал болдуруп ооң көжегезинде ужуп чоруур ак чайканы театрның сүлдези кыдыр ында чураны таварылга эвес.

Чеховтуң шиилери ам барык чартык үүс чыл дургузунда бүүгү делегейниң театрларының сценазындан дүшпейн турар.

А. П. Чехов диригчораан-ла бүүгү делегейге сурагжаан. Ооң салдарын делегейниң эң шылгарангай дээн чугаалчылары алган болгаш ооң күжү ам-даа улам күштелип турар. 1928 чылда билдингир англи чугаалчы Джон Голсуорси «сөөлгү чээрби чылдарның дургузунда Чехов хөй-хөй чурттарның аныяк чугаалчыларынга күчүлүг соруза болуп келген» деп бижээн. 1954 чылда француз чугаалчы Веркор мынча деп медеглээн: «Чеховтуң салдарын албаан чаңгыс-даа француз чугаалчы бар деп бе». Кыдат чугаалчы Го Мо-Жо: «Ону кым кажан-даа, долузу-биле демдеглеп болзажок, кыдат литературага болгаш уран үүлге Чехов улуг салдарны чедирген» —деп бижээн.

ССРЭ-ниң улустарының чечен чугаалының хөгжүлдезинге Чеховтуң салдарының дугайы хөйге билдингир. Тыва чугаалчыларның кыска рассказ бижиир талазы-биле Чеховтан өөренип турганын хоочун чугаалчы Степан Сарыг-оол сактып чугаалап турар.

Бистиң хүннеривисте А. П. Чеховтуң чугаалдары коммунизмниң аныяк салгакчыларынга сагыш-сеткилдиң чараш, күштүг чоруун болгаш бедик күзел-сорукту кижизидеринге улуг дузалыг болуп турар.

Г. АЗОВЦЕВ,
Кызылдың Күрүнениң башкы институдунуң литература башкызы.

А. П. Чеховтуң чугаалдарынга чуруктар

«Метпигир биле кушпугур» «Ванька» «Каштанка» «Хап иштинде кижи»

А. П. Чеховтуң төрүттүнген хүнүнге

Алдарлыг ойну даштыкыда демдеглеп турары

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү Ю. Доланский «Лидова демократие» солунда парлаттынган «Чеховка чүге ынак бис?» деп үүлүнде: «чечен сөстүң гениалдыг мастери тр чурттаваан-даа болза улуг чогаалчының чогаалдары ооң адын өлүм чок кылган» деп бижээн.

А. П. Чеховтуң ады Чехословакияның номчукчуларының болгаш театр уран үүлүнүң сонуургакчыларының ортузунда дыка алдаржаан. Ооң чогаалдарын чех болгаш словак дылдар кырынга парлаары, чогаалчының шин чогаалдарын театрларга көргүүшкүнү бо талазы-биле улуг рольду ойнаан. Чехословак-совет найыралдың шалыпчы айында драманың реалисчи театрының сценазынга А. П. Чеховтуң «Вишнялыг сад» деп шинзи улуг чедиишкинниг көргүстүнген. Ол ышкаш Чеховтуң «Үш утбашкылар», «Ваня акый» деп шиилерин чурттуң өске театрларынга көргүскен соонда көрүкчүлерниң болгаш парлалганың бедик үнелээшкинин алган.

ВАРШАВА. (СЭТА). Варшавада күрүнеиң национал театрынга шылгарангай орус чогаалчының төрүттүнген хүнүнден бээр үс чыл болганынга турескааткан байырлыг кежээ болган. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Политбюро кежигүннери С. Ендриховский биле Р. Замбровский, ПКАП-тың болгаш Польша Улус Республиканың чазаанның удуртукчу ажылдакчылары, эртемниң, культураның болгаш уран үүлүдүң ажылдакчылары, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлөөлекчилери, э ол ышкаш ССРЭ-ниң Польшада элчини П. А. Абросимов олар ук кежээге олурушканнар.

Польша чогаалчылар Эвилелиниң даргазы, Тайбынның Бүгүделегей Чөвүлелиниң кежигүнү Я. Ивашкевич чыылганнарга допчу чүве чугаалаан. Бистер Лев Толстойну адавыс дижир болгай бис, ынчаарга Чеховту эки акывыс деп көрүп, оон үргүлчү дузаны ап, сүмележип турар бис деп Я. Ивашкевич чугаалаан.

Чыылганнарга совет элчин П. А. Абросимов чүве чугаалаан.

Варшава театрларының сураглыг артистери кежээниң байлак программазынга киришкеннер. А. П. Чеховтуң чогаалдарындан болгаш рассказтарындан үзүндүлерни улуг чедиишкин-биле олар күүсеткен. Варшавада күрүнеиң национал театрының артистери чыылганнарга А. П. Чеховтуң «Адыг» деп шинзин көргүскен.

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Тайбын камгалалының национал комитеди, Совет Эвилели-биле найыралдыг харылзааларының ниитилели, өредилге болгаш культура министерствозу, чогаалчылар эвилели, Р�УР-нуң Эртемнер академиязының румын-совет эртем институту бо неделяда Антон Павлович Чеховтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганының байырлалын организастап турар.

Румын пэрлалга агентилелиниң дыннадып турары болза, румын театрларының сценаларынга улуг орус драматургтуң шиилерин көргүзер. Бухарестин болгаш чурттуң өске-даа хоорайларының театрларынга А. П. Чеховтуң чогаал ажылдарынга тураскаатган фестивальдар болгаш кежээлер болгулаар. Культура бажыңнарынга, клубтарга лекциялар, илеткелдер болгаш литературалыг кежээлер организастаттынар.

Бухарестин И. Л. Караджале атты театр институту улуг орус чогаалчыга тураскаатган сессияны организастап турар. Радио болгаш телевидение Чеховтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга тускай дамчыдылгаларны тураскаадыр. Кинотеатрларның экраннарынга Чеховтуң тус-тус чогаалдарын ёзугаар тургускан фильмнерни көргүзер. Ооң чогаалдарын база парлаар.

Румын-совет найыралдың бажыңынга Чеховтуң амыдыралчуртталгазының болгаш ажылының дугайында делгелге ажыттынар. Бо темага делгелгелерни чурттуң өске-даа область төптеринге база организастап тургускулаар.

ЛОНДОН. (СЭТА). Улуг орус чогаалчы Антон Павлович Чеховтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганын Англияның хөй-ниитизи калбаа-биле демдеглеп турар.

Британияның радио дамчыдылга корпорациязы ол байырлалга тускай программаны тураскааткаш, Чеховтуң «Вишнялыг сад» деп өлүм чок шиизин дамчыткан.

Чеховтуң англи театрларга улуг салдар-халдавырын демдеглээн үүлдери Англияның журналдарында болгаш солуннарында парлап турар. «Чеховка бистиң чуртувуста даштыкы драматургтардан артык ынак болгаш ооң шиилерин англи сценада өскелерден хөй удаа көргүзүп турар» деп «Таймс» солуннуң театр шүүмүүлекчизи бижээн. «Лиснер» журналга Уильям Джерхарди болгаш «Радио таймс» журналга Чеховтуң чогаалдарының очулдурукчузу Маня Харари дээш оон-даа өске авторлар Чеховтуң чогаалдарын англичаннарның үлүү-биле сонуургап турарының дугайын бижээннер.

Шин уран үүлүнүң хаан академиязының театрынга февраль 7-де Чеховка тураскааткан кежээ болур, анаа сураглыг англи артистер, шин түргүзукчулары, культураның болгаш уран үүлүдүң ажылдакчылары киржир деп турар.

Индияның найысылалы — Делигеде совет делгелгениң тараа ажыттынган делегейниң көдээ ажыл-агый делгелгезинде павильонун көрүкчүлериниң көрүп турары. СЭТА-ның фотохрониказы.

Индия Республиканың 10 чыл оюн байырлааны

ДЕЛИ. СЭТА-ның корреспондентизи В. Кондрашевтуң дыңнатканы болза:

Январь 27-де, Делиге найысылалдың төп шөлү — Раджпатхка Индия Республиканың 10 чыл оюн байырлаарынга тураскааткан шериг парады болгаш байырлыг чыскаал болган.

Эртенгинин 9 шак 30 минута. Парадка президент Раджендра Прасад чедип келген. Ооң кожазында хундулуг аалчылар олуттарында СӨРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. Е. Ворошилов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы Ф. Р. Козлов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Е. А. Фурцева олар. Аалчыларның аразында — совет күрүне ажылдакчыларын үдеп чоруур кижилер, а ол ышкаш Непалдың Делиде чоруп турар премьер-министри Коирала.

Байырлалдың ёзулалы Раджендра Прасадтың хүлээп алганы шериг парады-биле өгелээн. Ооң соонда Индияның аңгы-аңгы штаттарын болгаш чурттуң экономиказының аңгы-аңгы адырларын көргүскен автоплатформалар эрткен. Бир тергиин каас кылдыр шимээн машинаның кырында — балыкчылар олуруп алган хеме уран-мерген кылган чалгыгда эштип чоруур. Ол болза, Мадрас штаттың төлөөлекчилериде. Ооң дараазында — ыяштар, чааннар болгаш ыяш кезер кижи. Ол — Андаман ортулуктарының ажыл-агыйын көргүскен төлөөлекчилер. Рис шөлүн көргүскен машина эткен. Ол—Орисса штат. Майсор штатты көргүскен машина кырында — үш янзы хевирлиг самолёттар. Ындыг хевирлиг самолёттарны ол штаттың найысылалы — Бангалорда бүдүрүп турар.

«Хиндустан стил лимитед» дээр күрүнеиң компаниязын онза кылдыр көргүскен. Канчаар-даа аажок улуг ускуулдан эзилдирип каан демир аттыгын чоруур. Ооң-биле Индияның металлургия үлетпүрүн, чаа-чаа металлургия заводтарын көргүзүп турар. Оларның бирээзин — Бхиланде заводту Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле туткан. Андхраның, Раджастанның болгаш Индияның өске-даа штаттарын көргүскен шимелделер көстүп эткилээн.

Индияның бүгү штаттарының төлөөлекчилериниң танцы коллективтериниң көргүзүү-биле байырлалдыг чыскаал доозулган.

Акы-дуңмалышкы Афганистанга дузаламчы

КАБУЛ. Афганистанның экономиказының хөгжүлдезинге техниктиг дузаламчы чедирер дугайында 1956 чылдың март 1-де чарган совет-афган дугуржулгага үндезилээш, Наглу девискээринге суг күжү-биле хөделир электростанцияның тудуушкунунга техниктиг дузаламчыны Совет Эвилелиниң көргүзериниң дугайында керээге чоокта чаа ат салган. Афган таладан — даг болгаш үлетпүр херээниң министри Мухаммед Юсуф; совет таладан — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар талазы-биле күрүне комитединиң Афганистанда төлөөлекчизи В. С. Голованов керээге ат салган.

СЭТА-ның корреспондентизинге Мухаммед Юсуфтуң чугаалааны:

«Бо керээни чарганынга сеткилимден өөрүп тур мен. Бо керээни чогаадып тургузарынга киришкеннерге, а ол ышкаш мону күүседири дээш ажылдаар кижилерге өөрүп четтирдим. Наглага электростанцияның тудуушкуну Афганистанда эң улуг тудугларның биреези. Бо тудуг афган улуска ажык-дузазын бээр болгаш бистиң чурттуң экономиказын быжыглаарынга база бир базым болурунга идегээр мен. Оон ангыда, совет тускай эртемниглер-биле кады кылыр бо тудуг бистиң чурттарывыстың аразында хөй-хөй чылдарның дургузунда туруп келген найыралывысты улам-на быжыглаар».

Тудугнуң кол инженери А. И. Артамонов мынча дээн:

«Мында «Афган Днепрогэс» деп адап турар бо электростанцияның күчүзү — 60 муң киловатт. Чыл санында электри энергиязын ажылдап үндүрери 350 миллион киловатт-шакка деңнежир. Ынчангаш бо — Афганистанда эң улуг күштүг электростанция болур. Амгы үеде Афганистанда туруп турар бүгү электростанцияларныңдан хөй энергияны чылда ол бээр.

Электростанцияны болгаш плотиналарны тудуп тургузарда 1200 муң кубометр даг довураан казар болгаш 293 муң кубометр бетонну база демир-бетонну салыр апаар.

Тудуг ажылдарын боттандырары-биле бетон заводун, автобаазаны, нефть баазазын, эптелге шөлдерин, автосептелге мастерскаязын болгаш өске-даа бүдүрүлге черлерин туткан турар.

Тудугну 5 чыл иштинде доозар деп санаан».

ФРАНЦИЯДА БАЙДАЛГА

Францияның хөй-ниитизи Алжирде үймээнни буруу шаап турар

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның хөй-ниитизи Алжирде болуушкунну улуг кичээнгей-биле хайгаарап, чурттуң парлалгазы Алжирде байдалды хөйү-биле тайылбырлап турар. Алжирде чазакка удур үймээнни Францияның бүгү парлалгазы буруу шаап көрүп турар.

Калчаарап барган колонизаторларга удур шиитпирлиг хемчеглерни алырын демократтыг парлалга чазактан негеп турар. «Чугаа болза, оларнын-биле чөпшээрежилгени кылырының эвес, а оларны хора чок болдурарының дугайында чоруп турар» деп «Юманите» солун бижээн.

«Либерасьон» солуннуң бодунуң талазындан демдеглээни: «Бир эвес байдалды хүн келген тудум нарыыдатпас дээр болза, үймээнни узуткаар херек. Ынчангаш биргиээлчегде ооң эгелекчилерин шуптузун тудуп хоругдаар». Франциянын садыг-үлетпүр болуктериниң органы «Эхо» солун үймээнни өзалдадыышкын чокка узуткаарының эргежогун айытышаан, «ол үймээнниң Оранче болгаш Алжирниң өске-даа хоорайларынче нептерээнинин» дугайын дүвүреп бижээн.

Франциянын бодунда чамдык политиктиг бөлүгленишкиннер болгаш чурттуң чамдык ажылдакчылары үймээнчилериниң эрге-ажыктарын камгалаары-биле чазакка базыышкынны кылып турарын «Пари-Жур» солун демдеглээн.

Алжирде үймээнни узуткаарын негевишаан, бо талазы-биле чазактың шиитпирлиг хемчеглерин хөй-ниитиниң талазындан долузу-биле деткиир, чүге дээрге «фашистерниң димзениишкиннери чуртка кайы хире коргунчуг кыжаныышкынытыл дээрзин французтарның хөй нуруузу медереп билип турарлар» деп демократтыг парлалга айыткан. Күш-ажылдың бүгү делегей конфедерациязында бактаап турар демир өрукчуларның профэвилелдериниң национал федерациязы «Алжирде фашистиг үүлгедиишкинни» баздырынга дузалаар төлээде серемчилелдиг болурунче бодунуң бүгү кежигүнперин кыйгырган. Үймээнчилерни типлээр төлээде «бирги ээлчегде бүгү ажылчы чоннарның, бүгү демократтарның болгаш оларның организацияларының демниг хөделишкининге даянып херек» деп федерацияның медеглелинде демдеглээн.

Үймээнни базары-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын «Демократтыг күштерниң эвилелиниң» Национал бюрозу база негээн болгаш алжир улустуң бот баш миннир эргелерин боттандырары дээш демиселге чаңгыс эптиг болурунче бүгү профэвилел болгаш политиктиг организацияларны ол кыйгырган.

Алжирде байдал

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелдиң медеглелдериниң билдинип турары болза, Алжирде байдал нитизи-биле өскерилге чок турган. Үймээнчилер чазак бажыңнарының турар чери — шөлче чаа таварын кирер оралдажыышкыннарынга чедиишкин чок байдалга таварышкаш, Алжир хоорайның ийи районнарында онгулар артынче чаштына бергеннер. «Пари-Пресс-Энтрансижан» солуннуң түңнээни-биле алырга, үймээнчилериң саны элээн каш муң кижи болуп турар.

25-тен эгелээш үймээнчилериң туруштарын чазак шериглери долгандыр бүзээлепкен. Шериглер биле үймээнчилериң аразынга чепсектиг үскулежиишкиннериң үезинде 24 кижи өлген болгаш 140 хире кижи балыгланган соонда Алжир хоорайга аткылажыышкын катап болбаан.

26-же дүне Франциянын чазаанның премьер-министри Мишель Дебре болгаш шериг министри Пьер Гийома Алжирге кыска хуусаалыг чорааш, анаа шериг база хамаатты эрге-чагыргалар-биле, а ол ышкаш француз парламентиниң Алжирден депутаттары-биле чөвүлел хурал кылганнар (дендиг барыын үеалдиг колонизаторлар-биле харылзаалыг элээн каш депутаттар үймээнни деткээни билдингир болгай). Франс Пресс агентилелдиң медеглелин ёзугаар алырга, бөлүк алжир депутаттар январь 26-да Парижче ужуп үнүпкеннер.

Франс Пресс агентилелдиң медеглелин ёзугаар алырга, Алжирниң өске-даа хоорайларында дендии колониалистиг кижилериң үймээни база болгулап турар. Оран хоорайда чазакка удур кампанияның эгелекчилери болза хоорайның европа уттуг чурттакчыларын «Француз Алжирни камгалаарының массалыг чыскаалдарынче» албадаарын ораалдажып турар. Фашиссырак идегеттер «чазактың Алжир талазы-биле политиказынга удурун илередирибиле» үймээнчилериң чарлааны бүгү-ниитиниң ажыл соксадыышкынынга каттышпаан ээлерлиг магазиннерни болгаш кафелерни күш-биле хаап турарлар.

Ол ышкаш Бонга, Блидке, Сиди-Бель-Аббеске колонизаторжу элементилериниң суучаалери база болгулаан. Январь 26-ның эртенинде Бонга (Алжир хоорайның чөөн талазында улуг порт) шериглер болгаш жандармерия корум-чурум чок үүлгедиишкиннерни болдурбазы-биле хоорайның кудумчуларында кол-кол черлерни ээлеп алганнар. Хоорайның эрге-чагыргалары чурттакчыларны дүвүревезинче кыйгырган. Константина хоорайже шериг күжүн немей келдирткен болгаш ында байдал дүшкүүрлүг хевээр турбушаан.

Чүдукчүлериң болгаш чүдүвестериң кежээзи

Диңмирээшкин деп чүл? Дээрге челээш чүүден болурул? «Ыдыктыг» суг чүге баксыравазыл? Шажын деп чүл? Бурган бар бе?

Бо айтырыгларга болгаш өске-даа айтырыгларга харыыларны

1960 чылдың январь 31-де хүндүскүнүң 1 шакта хөгжүм-шин театрынга

«ЭРТЕМ БОЛГАШ ШАЖЫН»

деп темалыг кежээге дыңнап алыр силер.

Программазы:

«Эртем болгаш шажын» деп темага беседа, «хуулгаазыннарның» дуржулгазын көргүзер, айтырыгларга харыылар, санал солчуушкуну, бот-тывынгыр уран үүлүдүң концерти, кинолар көргүзүү болур. Фойэге: плакаттар, номнар, орус чурукчуларның чуруктарының хоолгаларын делгээр, консультациялар болур.

Кежээге киржирин күүзеннерни шуптузун чалап тур.

Политиктиг болгаш эртем-билиглери нептередириниң ниитилелиниң Тыва салбыры.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

Чоннуң кижи санынга онааштыр продукция бүдүреринин деңнели деп чүл?

«Тыва тудуг» трезинин ажылчыны эш Сандан чоннуң кижи санынга онааштыр продукция бүдүрүп үндүреринин деңнели деп чүл, база капитализм-биле экономиктиг чарышка бо көргүзүг кандыг ужур-дузалыгыл?—деп айтырыгны салган. Орта харыы кылдыр мооң адаанда үүлүдү парладывыс.

Совет Эвилели тайбын кожа-хелбээ догуниаарының идеязын болгаш ийи системаларның тайбың чаржырын кызымак камгалап турар. Бо чарыштың чоруп турарының үезинде экономика талазы-биле эң сайзырангай капиталистиг чурттарны чедер болгаш эртер дээш совет улус демисежип турар. АКШ-ка чоруп турганының үезинде бодунуң чугааларынга Н. С. Хрущев капитализмниң эң-не бай чуртун — Американың Каттышкан Штаттарын ССРЭ соонга кааптар үе ырак эвес дээрзинге совет улустуң быжыг бүзүрелин илереткен.

Капитализм-биле экономиктиг чарышка тиилелгени чедип алырының бүгү-ле аргаларын социализм биске берип турар. Ынчалза-даа бо чарыштың үезинде кандыг-кандыг көргүзүглерже кол угланыышкынны салырыл? деп айтырыг тургустунуп турар. Бир дугаар ындыг көргүзүг болза бүдүрүлгениң эң-не долу (ниити) хемчээлиниң өзүлдези болур. Ынчалза-даа чурттуң экономиктиг күчүзүн болгаш ооң чурттакчы чонунуң амыдыралының деңнелиниң дугайын долузу-биле шинчилеп көөрүнге ол четпес болуп турар. Чүге дээрге, ол чурттуң бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлиниң болгаш ооң чурттакчы чонунуң санының аразында деңзигүүрүн база өөренип көөрү эргежок чугула, азы тодаргайлаарга чоннуң кижи санынга онааштыр бүгү-ле бүдүрүлге болгаш ооң аңгы-аңгы адырлары продукцияны чежени бүдүргенин, азы чугаалап чаңчыкканывыс ёзугаар, кижи санынга онаажырының хемчээлин өөренип көөрү чугула. Бо көргүзүг болза, янзы-бүрү күрүнелериниң экономиктиг хөгжүлдезиниң деңнелин хемчээринге онза ужур-дузалыг. Чүге дээрге кижи санынга-ла кан, электроэнергия, хөмүр-даш, нефть, цемент, пөстер, идик-хеп, аъшчем болгаш өске-даа үүлдер хөй онаашкан тудум-на, өске янзы-бүрү деп байдалдар-биле чергелештир чурттуң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң деңнели улам-на бедиир. Ооң-биле чергелештир ол көргүзүг чоннуң хереглелериниң деңнелин, ооң материалдыг чаагай байдалын тодаргайлаарынга херек.

Капитализм үезинде бүдүрүлгениң өзүлдези ажылчы чоннарның хереглели-биле ыракта-ла үргүлчү эвес дүгжүп турар. Мында байлакшылдың хөй кезии дарлакчыларга онаажып турар болгай. Ооң-биле кады экономиктиг кризистерни чайлаш чок төрүп үндүрүп турар капитализм үезинде монополияларның эргеажыынга бедик өртектерни деткиир дээш канчаар-даа аажок хөй санныг барааннар складтарда кандыгдаа ажык чок ирип чыдар, азы чок болза анаа-ла узуткаттынып турар. Чижээлээрге, АКШ-тың садыг четкилеринде саттынмаан барааннарның курлавырлары 1939 чылда 8 миллиард ажыг долларга үлеттинип турган болза, а 1958 чылда 35 миллиард четкен. Чуртта аъш-чемниң артыышкыннары деп адаар үүл тос миллиард ажыг доллар түүне чыглы берген чыдар, ону шыгжап камгалаарынга чылда 1,3 миллиард доллар үнүп турар. Бо чорук ажыламыдыралын оскунган чүс-чүс муң кижилер аш байдалдыг чурттап турар үеде болуп турар.

Шак ындыг ужур-утка, өөдежок чорукту социализм билбес. Мында бүгү-ле байлактар ажылчы чоннарның эрге-ажыында ажыглаттынып турар, бүдүрүлге продукциязының хемчээлиниң кижи санынга онаажырын көвүдедири бүгү улустарның чаагай байдалын херек ғырынга экижидеринче угланган.

Моон алгаш көөрге, үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарын кижи санынга онааштыр бүдүрери, чурттага тудуу чуртка улам-на көвүдээн тудум-на, чоннуң амыдыралын экижидеринге улуг аргаларны берип турар. Бо болза коммунизмниң дээди чадазынче шилчиринин чугула материалдыг баштайгы баазазы болур хереглелдиң үүлдерин ээлекшидеринге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг. Кижи санынга онааштыр продукция бүдүрер талазы-биле эң сайзырангай капиталистиг чурттарны четкеш, эртер деп сорулганы Совет Эвилели бодунуң кол экономиктиг сорулгазы кылдыр санап турарының ужуруында.

Амгы үеде капиталистиг делегейниң бүгү үлетпүр бүдүрүлгезиниң чартыын берип турар эң сайзырангай болгаш күчүлүг чурт—Американың Каттышкан Штаттарын экономиктиг тайбың чарышка дидимиби-биле кыйгырып турар ол хире канчаар-даа аажок бедик байдалче Совет күрүне көдүрлү берген. Социализмге таарышкан хөгжүлдениң бедик темпилериниң түңнелинде бистиң чурттувус АКШ-ка кончуг дүргеп чоокшулап олурар. 1913 чылдың деңнели-биле алырга, ССРЭ-де бүдүрүлге 36 катап, а АКШ-та чүгле 4 катап өскен. Үжен чыл мурнунда, 1929 чылда, кижи санынга онааштыр үлетпүр продукциязы бүдүрер талазы-биле АКШ бистен 20 катап ажып турган болза, амгы үеде деңгүп-ле 2 катап, а көдээ ажылагый продукциязының талазы-биле—чүгле 40 хуу-ла ажып турар.

Совет экономистериниң санап турары-биле алырга, Совет Эвилели чыл планы доостурунуң ырак бетинде-ле үлетпүр продукциязының кижи санынга онаажырының талазы-биле Европаның кол-кол капиталистиг чурттары—Англияны болгаш Барыын Германияны эртип кааптар болгаш бо көргүзүгүнүң талазы-биле Европага бирги черже үнер. Чеди чылдың төнчүзүнде ССРЭ продукцияның чамдык кол хевирлерин эң-не долу бүдүрериниң талазы-биле АКШ-ты эрткеш, өске үүлдер-биле үлетпүр бүдүрүлгезиниң амгы деңнелинге чоокшулай бээр. Ооң соонда үлетпүр продукциязының кижи санынга онаажырының талазы-биле Американың Каттышкан Штаттарын чедип алырынга барык-ла 5 чыл (көдээ ажылагый талазы-биле оон-даа бетинде) негеттинер деп СЭКП-ниң XXI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан.

Чеди чылдың баштайгы чылының түңнелдериниң көргүзүп турарыбиле алырга, чурт чеди чыл планында көрдүнгениниңден-даа бедик темпилер-биле хөгжүп турар. 1959 чылда ССРЭ-ниң үлетпүрүнүң хемчээли 1958 чылга деңнээрге 11 хуу ажыг өскен. Мынчангаш Н. С. Хрущев АКШ-ка чорааш, бир чугаазында бистер АКШ-ты экономика хөгжүлдезиниң хемчээлиниң талазы-биле чедип ап шыдаар бис, а ооң соонда—кижи санынга онааштыр бистиң планнарывыста көрдүнгениниңден-даа дүрген чедер бис деп демдеглээн.

Бо болза бистиң чонувуска амыдырал-чуртталганың делегейде эң-не бедик деннелин хандырып турар социализмниң капитализм-биле тайбың чарышка улуг тиилелгези болур.

КИНОТЕАТРЛАРГА

Бөгүн

«ВЛКСМ-ниң 30 чылы» (улуг залга): **«Уруглар»** («Мальчики»)—хүндүскүнүн 10 шакта; **«Иристоннуң оглу»** («Сын Иристона») — 12, 2.15, 4.15, 6.15, 8.15, 10.40 шактарда.

«ВЛКСМ-ниң 30 чылы» (биче залга): **«Швед шудүнзе»** (Шведская спичка»)—3, 5, 7, 9 шактарда.

«Каа-Хем»: «Сылдыстар Москвага душчуп турар» («Звезды встречаются в Москве»)—11.15, 1.15, 3.15, 7.15, 9.15 шактарда; **«Цирк артистери»** («Артисты цирка»)—5.15 шакта.

«Восток»: «Адаларның школазы» («Школа отцов») — 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ТЫВА ОБЛАСТЫН ХӨГЖҮМ-ШИН ТЕАТРЫ

Январьның 29

Цао-юй

«ШУУРГАН»

4 көжегелиг шин.

Январьның 30

АНЫЯКТАР КЕЖЭЭЗИ

ТАНЦЫ

Январьның 31

А. Софронов

«ХҮЛҮМЗҮРҮГ ДЭЭШ МИЛЛИОН»

3 көжегелиг каттырынчыг шин. Танцы.

Шиилерниң эгелээри кежээкиниң 7 шак 30 минута.

ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35—24, партийжи амыдырал килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарьның 37-13, көдээ ажыл-агый килдизинин 22-64, иштики информация килдизиниң 21-47, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 23-35, чагаа, культура болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, бухгалтериянның 25-38, корректорларның 20-60.

ТС — 00036. Чагыг № 246. Культура эргелелиниң типографиязы.